

KERESZTÉNY MAGVETŐ

SZERKESZTI ÉS KIADJA:

PÉTERFI DÉNES.

FŐMUNKATÁRSÁK:

KANYARÓ FERENCZ, Dr. GÁL KELEMEN, GÁLFY LŐRINCZ.

XLII. évf.

1907. Szeptember—October.

5. füzet.

TARTALOM:

Az „Übermensch“ eszméje a szabadelvű kereszténységben. PERCZELNÉ KOZMA FLÓRA.....	233
Különböző új-szövetségi felfogások Jézusról. KOVÁCS LAJOS.....	240
Zsinatfőtanácsi gyűlés: I. Br. P. Horváth Kálmán főgondnok megnyitó beszéde.....	252
II. Püspöki jelentés.....	256
III. Az Egyh. Képv.-Tanács jelentése.....	260
IV. Fekete Gábor új főgondnok székfoglaló beszéde.....	267
V. Ferencz József püspök főgondnok üdvözlő beszéde ..	269
VI. Elintézett ügyek. V. M.....	271
Bodnár Zsigmond emléke. KANYARÓ F.....	273
Dr. Kóváry László. (Nekrológ). PÉTERFI D.....	277
Irodalmi értesítő.....	278
Különfélék.....	281
Aranykönyv.....	287

KOLOZSVÁR

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1907.

A

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb 4 iv
tartalommal.

A Keresztény Magvető a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theismus maga sztos eszméit a jelenkor különböző gondolat áramlatai közt fentartani, s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitarius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

S e végre közöl hit-bölcseleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket s másnemű dolgozatokat és egyházi beszédeket, s azon kívül az oktatás és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A Keresztény Magvetőt oly dolgozótársak támogatják, kik között hazánk nem egy elsőrangú írójával találkozhatik az olvasó. Külföldről is van munkatársunk.

Pártoló díj 8 kor.; előfizetési ára egész évre 4 kor. Pártoló és előfizetési díj és minden közlemény a Szerkesztőséghez intézendő Kolozsvárra (*Kossuth Lajos-utca 8. sz.*)

A SZERKESZTŐSÉG.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ köteteiből a XXXIV—XLI.
kapható 4 kor.-ért, s a régibb kötetekből néhány teljes kötet.

MEGJELENT:

UNITARIUS KERESZTÉNYSÉG

EGYHÁZI BESZÉDEK.

Irta: PÉTERFI DÉNES. — Ára: 3·20 korona.

Budapest, IV. Károly-u. I. szám.

KÓKAI LAJOS.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLII. évf.

September—October.

5-ik füzet.

Az „Übermensch“ eszméje a szabadelvű kereszténységben.

Hogy a szabadelvű kereszténység létjogosultságát bizonyíthassuk, szükséges lépten-nyomon azt a modern szellemű alapot kimutatni, mely összeköti vallásunkat a nagy elmék egy-egy philosophiai gondolatával.

Nem hiszem, hogy legyen olyan korszakot alkotó nagy eszme a világon, melynek valami közössége ne lenne a mi liberális és geniális vallásunkkal. Valamint nem hiszem, hogy ha egy-egy nagy gondolat kiegészítette volna magát a szabadelvű kereszténység végcéljával és végeszméivel, ne tartott volna mindegyiknek tovább az uralma és hatása.

A nagy gondolkodók egyik legérdekesebb typusa: Nietzsche, az „Übermensch“ theoriájának megalapítója. Szinte magunk előtt látjuk a hatalmas szellemi aristocratát, ki tudja és érzi, hogy az ész és a genialitás a világ mozzgató ereje s merészen rámutat a tömegeből kiemelkedő „Übermensch“-ekre, kik egyedül biztosítói a haladásnak és a világ megváltó munkájának! Ime az „ember megváltó“ önérzetes és fenséges tana, mely a szabadelvű kereszténységnek is alapgondolata, midőn Jézust merész kézzel helyezi vissza a világtörténelem többi nagyjai közé, hogy egy alantas színvonalon megállapodott, gyermekes dogma helyett a szellem isteni eredetét és erejét hirdesse! Ime a góczpont, a melyben Nietzsche és a szabadelvű vallásos gondolkodók eszméje a különböző utak és távolságok ellenére találkozik.

De most keressük a különbséget, hogy megtalálhassuk az okot, mely e gondolat-találkozás mellett is akkora távolságot szül Nietzsche philosophiája és a modern kereszténység között.

Nietzsche „Übermensch“-e hatalmas, erős, sőt erőszakos és félelmetes, melyet éppen e tulajdonságoknál fogva praedestinál alkotója a vezetésre. Jellemét annyiban az aristocratismus

jellemzi, hogy tudva és ismerve saját elsőrangúságát, erre hivatkozva él jogával és a tömeget csak szellem nélküli anyagnak nézve, vak engedelmeskedést és meghunyászkodást követel a részéről. Tehát vezetése mintegy erőszakos, parancsoló s a socialis törekvést, valamint ezzel együtt a dicsőséget szinte egyedül magának tartva fel, a tömeget csak egy hatalmas suggestióval szeretné mystikus módon maga után vonni, a nélkül, hogy abban törekvéseinek csak gyenge visszhangját is felidézni kívánná. Nála az „egyesek“ nem számitanak, hanem valósággal keresztül tiporva és gázolva a tervére nézve alkalmatlan közeget, vas és kérlelhetetlen kézzel kívánja előre vinni a világot.

Felsőbb akaratban, Istenben természetesen nem igen hisz, tehát minden kiváltságát csak saját magának tulajdonítja s látva a nagy szellemi távolságot, mely elválasztja tőle a tömeget — bámulója lesz önmagának és megalapítja lassanként a legveszedelmesebb vallást: az önimádást!

Nem tudom jól ismerem-e Nietzsche „Übermensch“-ét, de én mindig ilyennek látom! És valljuk meg, hogy e merész és hatalmas alkotás rideg és ellenszenves volta ellenére, a mai önérzet nélküli gerincztelen világban, melyben szinte virtusnak tartják a genialisnak tartott bohémeszerű ingatag erkölcsöket — szörnyen imponál! S szinte kívánnók egy-egy elernyedtt, szétzüllött és erőtlen állapotot szemlélve, hogy támadnának hát minél nagyobb számmal életre e rettegett „Übermensch“-ek, kik tiporva és gázolva, vasmarokkal vontatnák e szerencsétlen emberiséget egy felsőbb régióba . . .

De ez elkeseredett hangulat közepett, messziről, mintegy ködfátyolból előlépve, a másik megváltói alak: a szabadelvű kereszténység „Übermensch“-e tart felénk! Nem tipor és nem gázol, hanem mialatt szeme és gondolata szintén a czélon függ, útközben le-lehajol minden egyes útjába jövőhöz, hogy a törekvést és czélt megismertetve, már útközben magához próbálja ölelni „testvéreit“, hogy esetleg minél többen és együttesen folytathassák a megkezdett gyönyörű utat. Meg van benne is a kiváltságosak önérzete; büszkén hangzik az ő ajkairól is a merész kijelentés: „én vagyok az út és az élet . . .“ de azonnal rámutat a forrásra is, a honnét e hatalmat vette és egyúttal Isten fiainak declarálja az egész emberiséget!

A ki tehát azt állítja, hogy a kereszténységnek e fő példány-

képe csak egyedül magának szánta e szerepet, vétkezik gyönyörű egyénisége ellen, mert közelebb hozza őt Nietzsche önimádó és magától eltelt „Übermensch“-éhez!

Pedig óriási a különbség a két megváltó egyéniség között. A mint már jeleztem, az egyik felsőbbisége érzetében parancsolójává és zsarnokává válik az általa megvetett tömegnek; a másik ugyane felsőbbiség érzetnél fogva szolgájává szegődik a fejlődésre és tökéletesedésre kiszemelt népnek.

Ott tehát a kiemelkedés tudata az aristocraticus érzelmeket váltja ki; itt pedig a democratismus nagy gondolatát; s míg Nietzsche és „Übermensch“-e aristocraticus göggyével csak magának tartja socialis reform-gondolatait, emez a szegény emberekből választ „tanítványokat“, hogy ezek elszéledve, a sokaság mélyébe vigyék az „igét“ s ne csak felsőbb parancsszóra, hanem a „lélek“ munkája által, magától mozduljon meg a tömeg.

Nietzsche „Übermensch“-e gyűlöli és utálja a bűnben élő sokaságot s legfeljebb a leggyengébb és öntudatlanabb perczen enged meg a hozzá való leszállást . . .

A kereszténység „Übermensch“-e viszont a legmagasztosabb és öntudatosabb pillanatot választja e célra, hogy a bűnösök közé ülve, emelje magát a tömeget is!

Nietzsche philosophiája hasonló a mágnes darabhoz, mely felülről, egy titkos suggestió hatásával gépiesen szeretné az értelmetlen tömeget — melyhez a leereszkedést nem tartja érdemesnek — tetszés szerint emelni. A jézusi philosophia pedig csakugyan hasonló a sokat emlegetett „kovászhoz“, mely át és átjárja az emelkedésre kiszemelt egész masszát, annak összes sejtjeit és rétegeit, hogy bár lassan, de következetesen eredményezze az egyöntetű általános és áldásos emelkedést.

Nietzsche elbizakodott genieje hasonlatos a dőre földműveshez, ki művelés és gondozás nélkül követeli a földtől, hogy teremjen. A szabadelvű kereszténység „Übermensch“-e első sorban „magvető“, ki még a kőkeménységű szikla közé sem restelli elhinteni a magot, hogy hátha még ott is kikel egy-egy szem . . . Röviden mondva, a szabadelvű kereszténység tana: az „Übermensch“-ek által végzendő oly socialis munka, mely a társadalomnak öntudatos emelkedését célozza.

Különbözik tehát az orthodoxyától az által, hogy nem kívülről a felfeszített Krisztus véréből, hanem a krisztusi munka

példájára támadó „Übermensch“-ek munkájától várja a megváltást. És különbözik a modern philosophia „Übermensch“ theoriájától annyiban, hogy nem az aristocraticus elszigeteltséget és uralkodást, hanem a democraticus szolgásgot hirdeti és gyakorolja a vele együtt működő tömeggel szemben.

Hogy korunk mostani ébredése mennyire beigazolja teoriánk helyességét, az kitűnik e könnyű vérű lelkiismeretlen korszaknak mostani üdvös fordulata által, mely egyre-másra termeli a mi „Übermensch“-ünknek democraticusan humánus munkáit és annak gyönyörűen fejlődő eredményeit.

Soha korszak be nem bizonyíthatja fényesebben, hogy a világ már belátta a megváltó munka elhalaszthatatlan szükségességét (tehát nem tartja magát millió bűnével „megváltott“-nak), mint ez a most ébredező dolgozó új korszak. És soha korszak be nem bizonyíthatja jobban, hogy a genialitás nem különválásra és uralkodásra termett, hanem a tömeghez való lehajlásra és türelmes tanításra.

Egészben véve, bármennyire elszomorító legyen is temérdek főltségsegeivel és erkölestelenségeivel társadalmunk mostani állapota, lehetetlen észre nem venni azt a jótékony áramlatot, mely az egyre-másra támadó, oktató és népnevelő „Übermensch“-ek jóvoltából mindjobban erősödik.

Bármennyire kedvetlenül szemléljük pl. fővárosunk megcsontosodott conservatív szokásait és ugynevezett „erköleseit“, lehetetlen, hogy lelkesedéssel ne vegyük tudomásul azt a temérdek most keletkező mozgalmat, mely többé-kevésbé életrevalóan, de mind egy szebb, jobb és erkölesösebb jövőért dolgozik! Vagy ha a vidéket szemléljük, lehetetlen, hogy bámulattal és megilletődéssel ne constatáljuk azt a tényt, hogy a legelesüggesztőbb állapotok közepett magából a népből: a „tömegeből“ emelkedik ki egy-egy „Übermensch“, hogy rámutasson a mételyre és maga sürgesse a népnevelő munkát!

De vegyük csak úgy a szabadelvű kereszténységnek, mint Nietzsche philosophiájának ellennézetét: a katholicizmust!

Hát vajjon ez lázas sociális munkájával, melyet ez egyháznak néhány krisztusi „Übermensch“-e irányít és vezet, nem a mi álláspontunknak a megpecsételője?!

Mert miért erőlködnék úgy ez egyház e munkával, ha Krisztus véréből már megváltva érezné a nemzetet; és miért

iparkodnék oly „Übermensch-“eket nevelni nyakrafőre, kik — mint a nagygyűlés kimondta — ne a régi dogmákról, hanem korunk égető kérdéseiről prédikáljanak a népnek, ha még mindig a dogmától és nem az emberi munkától várná a megváltást?!!

Azt mondják, ime a katholicizmus mindig tudott és tud ezután is alkalmazkodni a korhoz. Igen, most csakugyan kezd alkalmazkodni az uralkodó áramlathoz! De nem ám a katholicus tan és dogma, (mert hiszen ez lehetetlen, sőt szerintük bűn is volna,) hanem e tant képviselő kiváló egyéniségek, kik számolva a haladó korral, belátják, hogy egyházuk csak is így tarthatja fenn magát továbbra is. Tehát itt és ez esetben is a mi „Übermensch“ teoriánk vált be a dogmatizmussal szemben! És ha csakugyan van még „jövője“ a katholicizmusnak, semmiesetre sem a mozdulatlan elavult dogma, vagy az elkülönített és aristocraticus távolságból és magasságból uralkodó főpapjuk: X. Pius veti meg ennek az alapját, hanem azok a jézusi bölésészetet képviselő modern „Übermensch-“ek, kik akaratlanul is a szabadelvű kereszténység eszméjével támogatják egyházukat.

Óriási diadala tehát a reformatiónak a most beigazolt tény, hogy előbb-utóbb még az orthodox egyházaknak is ehez az eszméhez kell fordulni, ha biztosítani akarják létezésüket e haladó világban! Mert a katholicizmusnak mostani magatartása, népnevelő és felvilágosító törekvése nem ez egyháznak jellege, hanem a reformatiónak ebben az egyházban csak most érvényesülő ereje!

Hogy visszatérjek tárgyamra, Nietzsche szerintem abban tévedett, hogy midőn gyönyörű intencióból a genialitást szemelte ki az erkölesi haladás és tökély szolgálatára, elkápráztatta őt a nagy czél és a hatalmas eszköz s elmerülve ezeknek gyönyörködésében, nem tartotta érdemesnek, hogy sokat vesződjék az aprólékos kiviteli móddal.

Pedig ebben rejlik Nietzschének tévedése. Ha egyik nagy tudósunk kimondhatta bátran, hogy nem annyira az igazság megismerése, mint inkább annak ambitiózus keresése a legfőbb boldogság, mért ne állíthatnók fel azt a feltevést is, hogy a nemzetet javító munkánál talán még a fényesen előttünk lebegő végeznél is boldogítóbb az a le-lehajuló, népeket biztató és

verejtéket törő primitívnek gondolt munka, mely a szent cél irányához vezet.

Ki tudja, vajjon a nagy és hatalmas elme, mely Nietschét kortársai közül magasan kiemelte, elborult volna-e oly korán és olyan mélyen, ha nagyratörő s ennél fogva momentán hálátlan eszméjét egy melegítő és meleget terjesztő szociális munka kísérte volna folyton?!

Ki tudja, ha az imáadásig szeretett Wagner zene — melynek hatása hatalmasan nyilatkozott meg egész bölesészetében — és Schopenhauer pessimista philosophiája helyett a hegyi beszéd harmonikus akkordjai mellett dolgozott volna napestig, vajjon ilyen vészes hatással lett volna-e szervezetére a szellemi munka?!

Milyen óriási különbség a két most említett „Übermensch“ halála között! Egyik sem érte meg a cél megvalósulását, mint a hogy rendesen senki sem éri el korát meghaladó terveinek gyakorlatba vitelét! De míg az egyik lelke csak a cél elérésére és a dicsőségre vágyva, belezavarodik és beletompul nagy elméje a meddő küzdelembe, addig a másik — bár szintén távol áll a céltől — „elvégeztetett“-nek declarálja isteni látnokságával a befejezetlen munkát . . . Küzdött, fáradt, dolgozott, sőt meghalt egy eszméért, tehát nem élt hiába!

Ebben rejlik az óriási tanulság mindnyájunkra nézve! Hányszor csüggedünk el ama gondolat folytán, hogy a cél, melyért küzdöttünk, soha el nem érhetjük e földön!! S íme a szabadelvű theologia jóvoltából világosan bebizonyosodva látjuk lelki szemeink előtt a be nem fejezett, de mindhalálig hiven folytatott dolgozó munkának „elvégeztetett“ voltát!

Szerintem az evangéliumnak ez elrejtett és még mindig kiásásra váró kinese értékesebb a küzdő, de a célját momentán soha el nem érő emberiségre nézve minden külső dogmánál.

Hogy az említett két munka későbbi eredménye is mily különböző, mutatja szintén a tapasztalat! Nietzsche rideg bölesészete csak mint a múlt érdekessége, mint egy exotikus, különleges, de meddő eszme üti fel itt-ott a fejét, míg a mi Übermenschünk fenségesen humanus gondolata nem csak hogy a szó teljes értelmében feltámadt és az egyéniségekben tovább él folyton, hanem az emberek által rászabott rettenetes lebilincselő dogmák és korlátok ellenére, mindig nagyobb és na-

gyobb tért hódított s keresztül törve a bilincseken, egyedüli útja lett a civilizációnak és józan haladásnak!

Tehát a mit Nietzsche philosophiája eredeti hamisítatlan állapotában és erejében sem tudott keresztül vinni, azt Jézus eszméje a rákényszerített sötét rabság ellenére is (mert szabadelvü keresztény egyház aránylag ugyancsak kevés van) megcselekedte!! Valósággal másodszer és véglegesen győzedelmeskedett a koporsó felett. . .

„Végzett“ volt tehát már első bukásánál az a kezdő munka, mely igazságánál és életrevalóságánál fogva örökké él és egyre izmosodik, hogy előbb-utóbb megküzdjön minden földi akadálylyal.

És ha ez a mi megváltásra feleszmélt korszakunk sem fejezi be — mert nem is fejezheti ma be — e szintén jézusi alapon megkezdett gyönyörű erkölcsi reformatiot s ha nem is élvezheti munkájának gyümöleseit, ha így folytatja törekvését — a legnagyobb ellenmunkálatok, békóba verések, sőt bukások ellenére szintén „végzett“ munkát fog produkálni!

A szabadelvü kereszténységnek pedig örök dicsősége marad az a tény, hogy a haladó korszakok csakugyan az embermegváltók, az „Übermenschekek“ születése folytán váltják fel egymást! De hogy tényleg közelebb hozzák-e a világot a nagy ezélhoz, az csak attól függ, megmaradnak-e rendületlenül e mindenoldalról jelentkező jézusi program mellett!

PERCZELNÉ KOZMA FLÓRA.

Különböző új-szövetségi felfogások Jézusról.¹

Általános az a felfogás — s minden nagyobb dogmatika-theologiai műben is kifejezést nyer — hogy minden új-szövetségi író általánosságban ugyanazon véleményben van a názárethi Jézus jellemét és működését illetőleg. Igaz ugyan, hogy az evangéliumok és apostoli levelek egyes kifejezései némi tekintetben különböznek egymástól, de el kell ismernünk, hogy e különböző kifejezések abból az egyszerű okból származnak, hogy mindenik író más szempontból tekintett Jézusra s így magyarázható meg, hogy egyik-másik kissé különböző képet nyert a nagy mesterről. Azonban, bár a Jézusról való apostoli felfogásokban van különbség, — mert egyik jellemének valamely oldalát tisztábban fogta fel, a másik pedig mélyebb vizsgálat alapján új vonást is látott benne — mégis azt mondhatjuk, hogy ezek nem elválasztó és ellentétes fogalmak a Messiás természetét és működését tekintve, hanem ugyanazon központi és magasztos lényről alkotott összhangzó képek.

Meggyőződésünk szerint tehát azok a felfogások, melyeket az új-szövetség előnkbe tár, nem különböznek lényegesen egymástól, hanem inkább sokféle, de egyformán összhangzó benyomások ugyanazon lényről. Az új-szövetségi íróknak érdeme, hogy nem kettőztetik, hanem inkább kiegészítik egymást úgyannyira, hogy mindent egybevéve, Jézusról egy teljes és kielégítő képet alkotnak.

A Jézusról való különböző új-szövetségi felfogások vizsgálása közben nem hagyhatjuk figyelmen kívül az orthodox álláspontot, s a modern gondolkozást.

Amannak föltevése az, hogy az első száz év kezdetleges kereszténysége tökéletes és összhangzó volt, — a pártoktól és szakadároktól különválva, egy véleményben és szellemben voltak.

¹ Joseph H. Crooker : „Different new testament views of Jesus“ London.

Az orthodoxia megtanít arra is, hogy a Jézusról létrejött korai felfogásokat, melyeket eleitől fogva róla alkottak, nemesak mint a proféták által régen megjósolt Messiásról alkották, hanem mint megtestesült Logosról, az Istenség második személyéről is, a ki eltűrte az Égnek haragját a kereszten s így az a bűnös ember, a ki benne hisz, elkerülheti bűneinek büntetését és részesülhet az ő Urának végtelen dicsőségében. A hívők között az orthodox felfogás szerint akkor nem volt véleménykülönbség és hitbéli bizonytalanság Jézusnak absolut istenségét és váltság munkáját tekintve. Működésének kezdetén, Péternek és Máténak elhívásától egészen ama pillanatig, midőn az új-szövetségnek utolsó betűje is le volt írva, minden tanítvány hitt Jézusban, mint Istenben s úgy beszélt róla, mint Istenről, imáolta őt mint Istent. Ilyen az orthodoxia magatartása, a mely jó alapra kell legyen rakva, mert különben a traditionalis theológiának egész építménye reménytelen rommá omlik össze. De egy pillanatra se gondoljuk, hogy a dogmának e romja érintené az élő kegyességnek öröklött alapját. A Jézusról alkotott ily dogmáknak hanyatlása Jézusnak ismét való felfedezését jelenti és evangéliumának visszaállítását a tekintély jogos helyére.

A hitnek egysége és tisztasága, a természetfölötti befolyásnak eredménye folytatódott és vita tárgyát képezte az apostoli korban; és ez s csupán ez van kifejezve az új-szövetségi iratokban. Ez nem volt addig, míg a kereszténység a második százban össze nem vegyült a pogánysággal, mi a szakadárokat szülte s ennek volt következése az, hogy Jézusról hamis felfogások jöttek létre, mint emberről vagy teremtett lényről. Azonban a rationalis ész előtt megfoghatatlannak látszik az, hogy a kereszténység ha csakugyan természetfölötti rendszer, hogyan indulhatott oly hamar romlásnak a pogánysággal való érintkezés által? Ha esodás felügyelet alatt volt, miként lehetett, hogy a tévedés oly hamar összevegyülhetett a tiszta hittel, ártalmas szakadárokat idézve elő.

Az orthodoxia föltevéseivel szembe fogjuk állítani a modern történelmi tudomány követelményeit. A modern gondolkozásra az emberi történelem minden korszaka mutat mozzanatot bizonyos irányban. Semmi sincs teljesen megállapodva, hanem minden folyamatban van. Semmi sincs megkötve, minden változik. A dogma ma esalatkozhatatlannak látszhatik s holnap

már elavult. Bármily merev legyen is egy törvénykönyv, szellemes magyarázással mindig hozzá illeszthető az új állapotokhoz.

Ez a fejlődési mozzanat bizonyos tekintetben az emberi dolgoknak és véleményeknek törvénye, melyet a történelmi tudomány is fejteget. És a modern ész nemcsak fejlődési mozzanatot lát mindenfelé, hanem bizonyos rendet is minden történelmi fejlődésben. Határozott oka van minden változásnak. Aztán meg ama történelmi erők, melyek kifejezésre jutnak a dolgokban és véleményekben, inkább emberiek és természetesek, mint gépiesek és természetfelettek. A modern történelmi tudománynak követelménye tehát röviden ez: mozgás, fejlődés mindenfelé, de mindig a helyes és megtörhetlen törvény irányában, a szerint, a mint az erőknek hatása benne van az emberben és természetben.

Világos tehát, hogyha a történelmi tudomány eredeti elvét alkalmazza a kezdetleges kereszténységre, át kell vizsgálnunk az egyház eredetének minden régi alakját. Ha e módszer szerint tanulmányozzuk azt a kort, akkor remélhetjük, hogy találunk benső viszonyt a kereszténység fejlődése és annak történelmi előzményei között; találunk oly fejlődést a Jézus szerinti hitben, a mely vonatkoztatható természeti okokra; és magában a kereszténységben sem találunk semmi más tüneményt, csak a mit készséggel elfogadhatunk az emberi természet lehetőségein belől. Ez az az út, a melyen szemlélnünk kell a kezdetleges kereszténységet, hogyha az emberi történelem egy részének tekintjük azt. Azonban a traditionalis theologia azt tanította, hogy a kereszténység fejlődési mozzanatára úgy tekintsünk, mint egy az égből származó rendszerre, mint a magasságból lefutó meteorra, — mely eredetében és mivoltában természetfölötti, eleitől fogva tökéletes és eltitkolt az emberi állapotokra nézve; úgy tekintsük azt, mint tökéletes hitet, mely összhangzó kifejezéssel van kijelentve az új-szövetségben és a történelem folyamán esodálatos befolyással vonul keresztül, mely az összes emberi erők körén kívül áll.

E pontnak végeredményében valóban nagy jelentősége van, mert az magában foglalja az emberi haladást munkáló összes eszméinket és gondolkozásunk összes utait, melyek az emberi életre vonatkoznak. A kérdés röviden ez: alkalmazzuk-e a történelmi módszert a kereszténység előállítására, vagy pedig egy

kivételes rendszerrel tegyünk kísérletet, melyben az emberi cselekedetnek és véleménynek törvényei hatást nem gyakorolnak?

A kérdésnek első részére helyezve a fősulyt, azt akarjuk megvizsgálni, hogy vajjon a Jézus működésének kezdetétől fogva az új-szövetség utolsó iratának keletkezéséig a Jézus természetét és küldetését illetőleg minden tanítvány ugyanazon véleményben volt-e?

Ha igen, akkor az a föltevés nyer megerősítést, hogy itt a történelmi törvény határain kívül egy természetfölötti hatalommal van dolgunk. Azonban, ha a Jézusról alkotott felfogásuk különböző; ha az új-szövetségi írók Jézusról csak bizonyos határok közt beszélnek, melyek többé-kevésbé ellentmondók is; és ha a különböző leírások olyanok, hogy azokat mint ugyanazon lényről alkotott teljesen hű képeket nem tudjuk elfogadni, — akkor ama jellemző vonásokat találjuk föl bennök, melyek arra kényszerítenek, hogy a kezdetleges kereszténységet az emberi történelem egy részének tekintsük, a mely más emberi eseményektől természetfölötti képek, vagy elemek által nincs elválasztva.

S ha egyes új-szövetségi írók lényegesen különböző fölfogásokat alkottak Jézusról, melyek a történelmi befolyástól külön állottak, — akkor nem tekinthetjük a kezdetleges kereszténységet tökéletes és összhangzó rendszernek, és nem tekinthetjük az új-szövetséget valamely hit csalhatatlan leírásának; hanem igenis a kereszténység fejlődését tisztán történeti ténynek kell tekintenünk, és az új-szövetséget a szétágazó vallásos irányzatok becses, de tökéletlen okmányának, a mely — bár nagyon értékes — de lényegesen emberi. Annak eldöntését illetőleg pedig, hogy e lehetőségek közül melyik igaz, legyen szabad éppen az itt következőkre utalnunk.

*

Jóllehet a 3 első evangélium (melyeket közönségesen synoptikusoknak neveznek), az új-szövetségnek nem legrégebbi iratai, mégis ezek jegyzik föl azokat a hagyományokat, melyek magukban foglalják a Jézusról alkotott legkorábbi hitet. Gondos analysis alapján látható, hogy ez evangéliumok Jézusról való előadásaikban nem teljesen összhangzók s azt sem lehet mondani, hogy mindjárt a keresztrefeszítés utáni években élt tanítványoknak határozott gondolkozásmódját adnák; de tagadhatatlan, hogy a tényekre nézve általános megegyezést foglalnak

magukban s azt fejtegetik, a mit a kezdetleges és eredeti hit hozott létre a Mester halála után — a 80 v. 100-ig tartó időszakban. Ez evangéliumokról Martineau megjegyzi: „Vegyes anyagi részekből vannak összetéve, melyek 3 vagy 4 nemzedéken halmozódtak föl s vajmi kevés a hiteles adat bennök; nem is igen mutatnak egyebet történetellenes halmozódásukon kívül. Ezeknek ellenére kétségtelen mégis, hogy az eredeti igazságnak igaz gyöngye található azokban“.¹ Nincs bizonyosságunk arra nézve, hogy a 3 első evangélium szemtanuk által íratott volna egy időben, sőt az a meggyőződésünk, hogy az jelenlegi alakjába az egymásután következő kiadók kezében lassaként fejlődött.

Ezekben az evangéliumokban Jézus egyszerűen csak zsidó Messiásnak van rajzolva s mint nemes és magasztos ember, mint tisztán emberi lény áll előttünk, a ki a messiásságra sokkal inkább saját ereje, hatalma által emelkedett, mint különös természet, vagy különleges rendelkezés által. Növekedése éppen olyan volt, mint más gyermekeké: „A kis gyermek pedig növekszik és erősödik vala lélekben . . . és Jézus pedig gyarapodik vala a bölcsességben, testének állapotjában, és Isten s emberek előtt való kedvességben“,² azaz ő megtudta nyerni Istennek tetszését is, nem különös módon, hanem nemes törekvései által. A maga munkakörében éppen úgy fáradozott, mint bárki más; hisz mikor beszélni kezdett, az emberek így szólottak: avagy nem ez-e amaz ácsmester, Máriának fia, Jakabnak, Jósónak, Judásnak és Simonnak atyafia?³ Szomszédai által tett nyilatkozat mutatja, hogy ők semmit sem tudtak csodás születése történetéről, mert ők egyenlőnek tartották Jézust anyjának többi gyermekeivel.

Az evangéliumokban olvassuk, hogy Jézus is éppen úgy éhezett, mint más emberek és kellett táplálkoznia, hogy életét fentartsa: „Reggel pedig a városba betérvén, megéhezék“.⁴ A tudományban nem mutatott nagy jártasságot; egy alkalommal a terméketlen fáról akart gyümölcsöt szedni. Azokat a kísérleteket, melyek az ilyen eseteket a Jézus istenségének föltevés-

¹ Dr. Martineau: Tekintély helye a vallásban.

² Luk. II. 40. 52.

³ Márk VI. 3.

⁴ Máthé XXI. 18. IV. 2.

seivel összeegyeztetni akarták, a következetlen dogmatizmus sok különösség közé juttatta. Egy más alkalommal, midőn a világ végéről szólott, megvallotta, hogy annak órája ismeretlen előtte.¹ Búslakodott és sirt, mint akármelyik ember.² Jézus a leg-szenvedélyesebb módon fejezte ki emberségének tudatát és szegénységét ezekben a szavakban: „A rókáknak barlangjok vagyon, az égi madaraknak fészkek; de az ember fiának nincsen fejét holott lehajtsa“.³ Az a kérdés, hogy igazságot szö-lött-e itt Jézus? Bizonyára nem, ha Isten lett volna!

Jézus úgy van feltüntetve ez evangéliumokban, mint a ki magát nem „Isten fiának“, hanem „ember fiának“ tekinti⁴ s ez oly kifejezés, mely semmi isteni rangot, vagy emberfeletti eredetet nem foglalt magában. Názárethet vallotta hazájának, a mi kizárja azt a felfogást, hogy égi lénynek gondolta volna magát,⁵ megalázta magát, mint nemének legvallásosabbja,⁶ köte-lezve érezte magát, hogy imádja Istent mint általában az min-den embernek kötelessége,⁷ úgy beszélt Istenről, mint Atyáról, ugyanazon értelemben, hogy ő minden embernek Atyja— így szólván „Atyám“,⁸ visszautasította ama megszólítást, mely isteni tiszteletét magában foglalhatta volna, eme szavaival: „Miért mondasz engem jónak? Nincsen jó több, hanem csak egy, t. i. az Isten,⁹ és ő is imádkozott Istenhez az erőért és gond-viselésért éppen úgy, mint más vallásos emberek. Általános meggyőződés szerint Jézus magára alkalmazta a szentírásnak ama szavait, mivelhogy embernek érezte magát és semmi töb- nek: „Meg vagyon írva, hogy az ember nemesak kenyérrel él; hanem Istennek minden igéjével.“¹⁰ Mint az újabb kornak egyik legtudományosabb és legkegyesebb írója mondta: „Soha

¹ Márk XIII. 32.

² Márk VIII. 12, Luk. XIX. 41.

³ Máthé VIII. 20.

⁴ Ez utóbbi kifejezés különben nem egyéb, mint egy ó-szövetségi szó-lásmód, mely többször van alkalmazva Ezekielre, mint az evangéliumokban Jézusra.

⁵ Luk. IV. 23. 24.

⁶ Luk. IX. 18.

⁷ Máthé IV. 10.

⁸ Máthé X. 32. XII. 50. Luk. X. 21.

⁹ Márk X. 18.

¹⁰ Luk. IV. 4.

sem kérkedett Istennel való egyformaságával, sem pedig isteni eredetével; ő sohasem kívánja az imádást a maga számára, hanem mindig csak Isten számára; más emberekkel együtt Istennek mindenhatósága, bölcsesége és jósága alá helyezi magát, megengedvén mindeme pontokban saját emberi voltának meghatározását, így piritván rá előérzése által a későbbi százévek magasztaló, istenítő kifejezésére.¹ Ha visszapillantást vetünk, látjuk, hogy mennyire idegen az egyszerű evangéliumi történet előtt a személyes hizelgés nyelve; míg ha megkísértjük a kérdéseket személyes megfigyelés által egyeztetni össze azzal a képpel, melyet mi alkotunk a kicsiny Názáretiről, a nagy különbség tűnik föl előttünk.

Jézus jellemének tehát igazi jósága és szeretetteljessége amaz egyszerűségben és alázatosságban van, melyet mint ember mutat: Isten iránti bizalmában és tiszteletében. De ha Istenségnek állítjuk őt, akkor mindez csupán mutatás és ürügy lesz; mert a mi fönségesnek látszik benne, mint emberben, csupán szemfényvesztő lesz benne, mint Istenben. Ha Isten lett volna, hogyan imádhatta volna Istent? Van értelem, érdekesség és ihlet megkísértésében, önszentelésében és rokonszenvében, ha ő emberi „mint mi vagyunk“, de ha abszolút istenség, minden cselekedete kötött és értelmetlen lenne. Hogyan kísérthette volna meg az Ég királyát a sátán, hisz ez annak volt a teremtménye? A valóság az, hogy Jézus jelleme leköti érdeklődésünket és megihletti szívünket, de csak annyiban, a mennyiben tisztán emberi szempontból tekintjük.

Csupán a tiszta emberséget találjuk a 3 első evangéliumban, ha mellőzzük — a mint a mai korban minden tudós szerint tennünk kell — a legendaszerű vonatkozásokat, melyek születése és halála körül annyira felhalmozódtak. Ezekben nincs egyetlen állítás se az ő istenségéről. Jézus nem hozta soha még hasonlatosságba sem magát Istennel, a mint amaz iratokban is olvashatjuk, hanem mindig a korabeli nép által használt szólásmódot alkalmazta Istenre. A vallás lényegéről mondott igen világos nyilatkozatában — szeretni Istent és szeretni az embereket — magát mellőzve az istenségről úgy beszélt, a mint bármely zsidó felebarátja megtehetné volna. És a farizeusokhoz intézett

¹ Keim: Jesus of Nazara.

szavaiban nem kárhoztatta őket, a miért elmulasztották hinni és tanítani az ő istenségét, — érdemes följegyezni, hogy e panaszt sohasem tette senkivel szemben — hanem így szólott: „Jaj nektek farizeusok, kik megdézsmáljátok a mentát, ruhát és mindenféle paréjt, ha hátrahagyjátok az ítéletet és az isteni szeretetet“.¹ Olvassuk csak a hegyen tartott beszédét. Azt mondja: legyetek tökéletesek, mint Isten, *nem mint én*; keressétek Istennek országát, *ne az enyémet*; imádkozzatok Istenhez, *ne hozzám*; szeressétek ellenségeiteket, mint Istent, *nem mint engem*; engedelmesskedjete Isten törvényének, *ne az enyémmnek*. Egy elme sem tehetett volna tisztább és élesebb megkülönböztetést önmaga és Isten között, mint az evangélium szavai, melyek, mindenhol úgy mutatják be Jézust, mint a veleszületett igazság és az emberi lélek ronthatatlan tiszteletének egyszerű szószólóját.

Ezek a följegyzések világosan mutatják, hogy az a benyomás, melyet ama gyülekezetre tett, melyben működött, tökéletesen megfelelt emberi lényének, bármily szokatlanok az ő tehetségei és nagy a lelkesedés, melyet fölkelte. Közeli szomszédai még emberi nagyságát sem méltányolták eléggé, annál kevésbé gondolták őt éginek; míg családjának tagjai megkísérelték egy alkalommal rábírni, hogy menjen velük haza, mert azt gondolták, „hogy eszétől eltávozott“.² Tanítványai a legbarátibb szeretettel vonzódtak hozzá, Péter pedig kész volt megfeddeni is őt, ha szavaiban valamit helytelennek látott. Semmi jel sincs arra, hogy barátai rettegő tisztelettel és félelemmel viseltettek volna iránta, hisz bizonyára megmondották volna később, ha emberfölötti lénynek nézték volna. A vele való szövetkezésüknek igazi jósága és varázsa a tiszta és egyszerű emberségben rejlik. Az is meg van írva, tanítványai mutogatták neki a templom épületeit,³ mint akármely embernek. Mily visszás dolog hát föltételezni, hogy Istennek gondolták őt!

S mi több, ellenségei úgy bántak Jézussal, mint emberi lényvel és ármánykodtak ellene, nem mint istenség, hanem mint ember ellen.⁴ Ha Istennek nevezte volna magát, bizonyosan meg volna említve valahol, de még ezézés sincs sehol rá.

¹ Luk XI. 42.

² Márk III. 21.

³ Máthé XXIV. 1.

⁴ Máthé XXI. 46.

Ez az igény oly sértésre szolgálhatott okot s a kegyes Jézussal szemben oly bünténynek tünt volna fel, mit elienségei azonnal felhasználtak volna ellene; de — a mint meg van írva — ellenségeinek, hogy meglehetősen vádat nyerjenek ellene, kelepezét kellett állítaniok; és végre midőn találtak embereket, a kik bizonyítsák, hogy a templom ellen beszélt,¹ — bár ez sokkal enyhébb vád, mint az, hogy Istennek mondja magát — az evangéliumi írók ezeket az embereket egész nyíltan hamis tanuknak mondják. Bizonyára senki sem igyekezett rábirni vagy megvesztegetni ez embereket, hogy enyhébb vádat mondjanak rá annál, hogy ő nyíltan Istennek mondotta magát, ha valóban úgy volt. Jézus Pilátus elé vitetett s emberi benyomást tett rá. Pilátus így szólt: „Hozzám hoztátok *ez embert*, mint olyant, ki a népet elfordítja, és ime, én ki előttetek megtudakozván, semmi bünt nem találtam *ez emberben*“.²

Midőn Jézus betegekét gyógyított, munkáit emberi csodáknak tekintették. Az emberek nem mondták: ez maga Isten kell legyen; hanem így szóltak: legyen dicséret Istennek, a ki ilyen hatalmat adott *az embereknek*“.³ Jézus elismerte, hogy ez a hatalma korlátolva volt, mert bevallotta, hogy semmi hatalmas munkát nem végezhetne oly helyen, a hol hiányzik a hit a nép között.⁴ Abban a történetben, mely elbeszéli, hogyan esillapította le a habokat s csendesítette el a szelet, benne van, hogy a nép *rendkívüli embernek* tartotta őt, mert azt kérdezik: „kicsoda ez?“ S ha legendának tekintjük is ezt, még akkor is tisztán látszik, hogy az író egyszerű emberi lénynek gondolta őt. Az a felelet, melyet a tanítványok adtak ama kérdésére: „Ti pedig kinek mondotok lenni engemet?“ mutatja, hogy hitük nem emelte őt az emberi határokon túl: Némelyek keresztelő Jánosnak, némelyek Ilyésnek, némelyek Jeremiásnak vagy egynek a próféták közül.“⁵ Az a kísérlet pedig, mely azonosítani akarja Jézust némely nagy emberrel, bizonyítja, hogy a nép tisztán embernek tekintette őt; és midőn Péter így szólt: „Te vagy a Messiás,“ Jézus nem mondotta többnek magát; a

¹ Máthé XXVI. 59—61.

² Luk. XXIII. 14.

³ Máthé IX. 8.

⁴ Márk VI. 4—6.

⁵ Máthé XVI. 14.

zsidók maguk sem várták a Messiást többnek, mint fenkölt lel-
kületű embernek. Ez a kifejezés: Isten fia, melyet ezek az
evangéliumok Jézusra alkalmazva használtak, emberi rang-
nál egyebet nem fejez ki. Széltében használták ez elnevezést
prófétai vagy providentialis emberre vonatkoztatva, mint a milyen
volt Ábrahám, Mózes vagy Dávid.

Nehéz eldönteni, hogy mily mértékben ruházhatta föl Jézus
magát a messiási reménnyel. Nincs módunkban megállapítani,
vajjon ő pozitíve a próféták által megjövendölt Messiásnak
mondotta-e magát, mert idevonatkozó összes szavait tanítványai
növekedő várakozásával egybevetve kell fontolóra vennünk. Nem
könnyű tehát megmondani, hogy az e tárgyra vonatkozó
beszédből mennyi származott tőle s mennyi a régi egyház mes-
siási légköréből. Oly tekintélyes rokonszenves tudós, mint Mar-
tineau, úgy fogja föl a dolgot (Tekintély helye c. művében), hogy
Jézus semmi messiási igényt nem tulajdonított magának; „hogy
a Jézus személyéről való messiási eszmekör érte jött létre s
követői ráillesztették; nem volt sajátja, hanem úgy tűnik föl
előttem, mint több csekély, de sokatmondó jeltől levont észszerű
következtetés“. De még ha igényt tartott is a messiásságra, mun-
kálkodásának irányát megjelölte a tiszta emberségről mondott
eme kifejezésében: „Nem jöttem azért, hogy az igazakat hívjam
megtérésre, hanem a bűnösöket“. ¹ Semmi jelt nem találunk
az általa végzett munkában sehol arra nézve, hogy valaha túl
ment volna az emberi határokon. Az ő egyetlen feladata felfo-
gása szerint az volt, hogy az embereket bűneik megbánására
vezesse s az Isten iránti szeretetet keblökbe oltsa.

Jézus csodás születésének története, melyet a conservatív
tudósok mint legendát mellőznek is, nem kap semmi támaszt ez
evangéliumok más részeiben, sőt inkább ellenvetés észlelhető
benne; de ez a történet nem is bir jogosultságot arra, hogy az
istenség eszméjét Jézusra alkalmazza, mert ez a hit a nagy em-
berek isteni eredetére nézve közös a régi korban. Sőt inkább
ama történetben Jézust mindenki isteni gyermeknek tekinti, de
nem a mindenható Istennek. Semmi czélzás sincs pl. arra, hogy
József és Mária Egyiptomba menekülésük alkalmával úgy gon-
dolkoztak volna, hogy magát az Istent viszik karjaik között,

¹ Máthé IX. 13

hanem ellenkezőleg saját gyermeküket, a kiról azt tartották, hogy isteni célra született. S a midőn a jeruzsálemi látogatáskor anyja szigorúan megdorgálta az elkalandozásért és a városban maradásért¹ — bizonyára semmi esetre sem tette volna ezt, ha igazi Istennek, a háromság második személyének nézte volna őt. A mint Reuss „Apostoli kor“ cz. művében ez elbeszélésre vonatkozólag megjegyzi: „Az egyház minden időben gyönyörködött ez egyszerű történetben és mégis theologiai szempontból nézve talányt rejt magában az orthodox rendszert illetőleg, melyet a tudomány hiába igyekszik megoldani“.

A mi lényeges eredményt találunk tehát vizsgálódásunk alapján, az, hogy az első 3 evangélium előadása, bármily magas szempontból nézzük, nem megy tovább amaz állításnál, hogy Jézus messiás volt vagy providenciális ember; és azok a benyomások, melyeket a világra tett s melyeket az evangélisták följegyeztek, tisztán emberiek, bár az ő élete csodálatosan tiszta, szeretetre méltó és ihletett élet, a mely ma is nagy lelkesedéssel tölti el szívünket, ha annak szentségét tekintjük. Cselekedeteinek creje, igazságosan megállapítva, oly nagy, hogy néhány orthodox lelkész megengedhetőnek tartja az ilyen kifejezést: Jézus nem ért el Isteni rangot egészen *feltámadása utánig*. Ez Dr. Howard Crosby-nak figyelmet érdemlő véleménye, a ki az amerikai presbiterianus egyház legtekintélyesebb tudósainak egyike; ugyanis ő azt írja: Nincs, nem is lehet az istenségnek semmi nyoma az ő (t. i. Jézus) öntudatos életében egészen a feltámadás utánig... Egy jelenlevő, cselekvő istenség összerombolná a csesemőt s valami szörnyűséget hozna létre“.² A föltevések között ez a legfigyelemreméltóbb, de egyszersmind ez az, a mely legnagyobb mértékben nélkülözi a tudományszerűséget; és mégis ez állítás védője nincs egyedül. Egy folyton növekedő hajlandóság van az evangéliumi egyházakban: megismerni a Jézusról való ama meghatározásokat, melyek határozottabban állítják őt az emberiség sorába. A Harvard egyetemen működő Dr. Toy, a ki illetékések állítása szerint eléggé megállja helyét saját felekezete (a baptisták) között, állítja: „mint individualis ember, szükségképpen meghatározott, korlátozott értelmi

¹ Luk. II. 48.

² True Humanity of Christ.

tehetséggel és felfogással birt; azonban ezek csupán származásának és életének lehetnek sajátjai“. Mig az angol egyháznak egy kimagasló papi embere — Canon Richard T. Smith — ezt a hangot használja: „Erkölesi életre tökéletes volt, de csak minőségben, nem mennyiségben . . . Így ismerete nem tökéletes, terjedelmét és tartalmát tekintve, de tökéletes értelmi alkotás szellemileg és érzékileg a kor színvonalához képest, ha az emberiség általános föltételeit vesszük figyelembe“. Valóban figyelemre méltó álláspont!

Az egyetlen lehető kivétel e felfogásra nézve az, hogy található ez evangéliumokban néhány olyan adat, mint Máté XIV. 33 v., hol az van mondva, hogy Jézust imádták. Azonban a görög szó, mely itt imádással van fordítva, közönségesen a tisztelet kifejezésére használtatott, még pedig annak a tiszteletnek kifejezésére, melylyel az emberek iránt szoktunk viseltetni, de nem Isten iránt. Jézus állítása az ő hatalmáról, hogy megbocsátja a bűnt, mint valamely csodás gyógyítás történetének egy része jött létre, a mi kétségessé teszi, hogy vajjon birtokában vagyunk-e Jézus hiteles szavainak. De a mint ők is hitték, ezek a szavak nem foglalják magukban az istenségre való igénytartást; különben a történetekből is világosan látszik, hogy ők értelmileg nem állottak valami magasan.

Ez a kifejezés: „Teljes hatalom adatott nékem mennyen és földön“¹ a feltámadás történetében van; s már e tényből kifolyólag is bátran mellőzhetjük azt, mely úgy sem egyéb mint a legenda szépítése. Azonban a szavak magukban nem jelentenek egyenlő és örökké való rangot az Atyával egy hármas istenségben, hanem egyszerűen a hatalom megszerzését egy ember által, a ki égí származású; és e felfogással, mint Meyer mondja, Isten „absolut felsőbbsege“ nem egyeztethető össze. Baur, kinek véleménye bizonyára elég döntő súlylyal bír, ítéletét így fejezi ki: „A synoptikus evangéliumok christológiája ismeretes előttünk, de néhány elegendőnek látszó oknak alapján nem vitatható el, hogy azok a legcsekélyebb bizonyosságot nyujtsák nekünk egy tisztán emberi Messiásnak eszméjén túl. Az előrelétezés eszméje teljesen kívül esik a kép synoptikus légkörén“.²

KOVÁCS LAJOS

¹ Máthé XXVI. 18. — ² Baur: Egyháztörténelem.

Zsinatfőtanácsi gyűlés.

I. Br. P. Horváth Kálmán főgondnok megnyitó beszéde.

Méltóságos és főtisztelendő zsinati Főtanács!

Egy év multával lesz száz éve, hogy anyaszentegyházunknak Csókfalván zsinatja volt. Hosszú idő az emberek életét tekintve, de hosszú az egyház életében is. Némely család életét gyökeréből kiszakítja, vagyoni állását megváltoztatja, elszórja tagjait, eltemeti őket, vagy homályba takarja nevüket, hogy hirük sem marad, másokat fölemel, kik alant voltak. Változtak a viszonyok. Munka, igyekezet az, mely megtartja az egyént most az örökölt állásban — vagy állásba emel olyakat, kik nem voltak abban. Ezen socialis átalakulás az igazság műve. Mert bár szomorú, midőn addig tiszteletre méltó neveket látunk letűnni a közélet teréről, oly megnyugtatható és biztató a jövőre, ha olyanak léptek helyükbe, kik arra érdemesek.

Egyházunk is a letelt kilenczvenkilencz év alatt nagy átalakuláson ment át, de az rázkódtatás nélküli, természetes fejlődésnek műve. S ha bár jöttek is legyőzendő akadályok, akadtak mindig — több generation át — férfaink, kik a vezetést egymástól átvéve, mindenik ugyanazon szeretettel és áldozatkészséggel vitte előre egyházunk ügyét a siker felé, mely sötét multunk hagyományos, áldásos öröksége. Működésükkel egyházi szervezetünk autonomikus intézményeit biztosítottuk és fejlesztettük, melyeknek kezdetben csak körvonalai voltak láthatók, azokat benépesíteni, mozgó, cselekvő szervekké alakítani kellett, ily móddal megtermékenyítvén addig parlagon hevert földünket, hogy azok egyházi életünknek erősítő pillérei lehessenek.

Ezek egy részének fogatosításai, mint az unitarius egyházi törvények megalkotása, mi reánk, az újabb korra maradt és mi léptettük életbe.

Ehhez csatlakozott azon nehéz feladat, mely anyagi körülményeink silány állapota mellett, ezeknek javítását tűzte czélul és egyszersmind kulturális missiónk betöltése végett, melyre egyházunk mindig nagy súlyt fektetett, nevelés ügyünket, iskoláztatásunkat kívánta gyarapítani.

Ezen kettős czél, mint világító pont áll előttünk egyházi életünkben alárendelve, mint földolognak egyebet, irányítva cselekvéseinket.

Ha száz év távlatából visszatekintünk egyházunk akkori belső állapotaira, megtaláljuk ezen most említett rokon vonást a mult és jelen között. Jelszavuk, mint az a mienk is: Haladás a közművelődés terén, karöltve az anyagi javak gyarapításával.

Ezen czél érdekében járta be egyházközségeinket segélygyűjtés végett Lázár István püspök is. Ugyanakkor, azon mult idők szellemét hiven tolmácsolja Petrichevich Horváth Ferencz főgondnok, ki huszonhat éves főgondnokságát a kolozsvári főiskola megépítésével kezdette meg, midőn annak támogatására gyűjtést indított 1779-ik évben; az esperesekhez és felügyelő gondnokokhoz intézett körlevelében így szól: „Nincs ma rendünkön se ur, se asszony, se nemes, se nemtelen, se ekklezsia, se privátus, kinek szüksége ezen építésben fenn ne forogna, mert ha tanítóházunk nem leszen, se fiaink, se atyánkfiai, se papjaink tanítottak nem lesznek, mely szegény társaságunk elapadását szerezné“.

Mi is ugyanezen szavakkal fordulhatnánk a jelen kor fiainhoz, segítségül híván fel őket, közalapunk állása bizony megkívánná azt, midőn csak imént építők fel nagy áldozattal kolozsvári kollégiumunkat — tordai iskolánkat unitárius tanerőkkel látjuk el, hogy midőn az átmegy egy év multával az állam kezébe — legyenek ottan fenntartói és terjesztői az ősi unitarius szellemnek és midőn végül Székely-Kereszturon 6-ik osztályt szervezünk és oda törekszünk, hogy idővel, az állam segélyével, főgymnasiummá fejlesszük.

Mi mindenha megtettünk a tanügy érdekében, a mit tehetünk. Ennek szolgálatában meghoztuk azon reformokat, melyeket a haladó kor elénk szabott, nem zártuk el ablakainkat a betóduló világosság elől, bár azok nagy anyagi áldozatainkkal jártak.

S bár hálásan elismerjük, hogy mindezek, csak magas kormányunk rendes évi segélyei által létesülhettek, melyek sorá-

ban az idén is 100.000[~]korona állami segélyben részesültünk, mégis ki kell emelnünk, hogy az 1847/48-ik XX. törvényezikk még nincsen egészében végrehajtva, ugyanis a 2-ik és 3-ik pontjában így szól; a 2-ikben: E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapotot állapít meg; a 3-ikben: Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek és az elveknek részletes alkalmazásáról, a miniszterium az illető hitfelekezetek meghallgatásával, a közelebbi törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

Itt álljunk meg egy kevéssé.

Távol legyen tőlem, hogy bármikép kívánnám római katolikus testvéreink jogos követeléseit kisebbiteni, de igenis óhajtom, hogy azok ott a hol szüksége mutatkozik, megadassanak; mindazonáltal, ha nem vagyunk elfogultak, be kell ismerjünk, hogy ezen törvényt a protestánsok érdekében hozták elsősorban, kik az államtól mindez ideig semminemű támogatásban nem részesültek és csak maguk megadóztatása és egyes hitrokonok hagyománya révén voltak képesek egyházi szükségleteiket fedezni és iskoláikat fentartani.

És mégis mit tapasztalunk?

Már a képviselőházi költségvetés tárgyalásánál — először a pénzügyi bizottságban — azután a képviselőház nyilvános ülésén erős támadást intéztek a protestáns felekezetek túlságos állami segélyezése ellen; követelték, hogy már vége legyen a további segélyezésnek, mert most már a szegény római egyház segélyezésén van a sor.

Folyó év martius 18.-án egy római katolikus gyűlésben egy képviselő gyűjtő beszédben hívta föl a közönséget, hogy az országos politikába vigyék be a vallást és a vallás ügyébe a politikát: a szegény elnyomott római papság érdekében.

Ezen jelenségek, melyeket a napi lapokban olvashattak, kellőleg illusztrálják a törekvést, mely a legutóbbi katolikus kongresszus végén az elnökség részéről megnyilatkozott, midőn azon hamis állítást koczkaztatta, hogy az ötszáz milliónyi állami vagyont élvező római katolikus egyház szegény, többé nem bírja fedezni a szükséges kiadásokat. Miből önként következik, hogy az államhoz kell folyamodni, mely eddig csak a protes-

tansoknak kedvez. Mindezt oly jámbor meggyőződéssel hirdetik, mintha a két millió holdra menő katolikus papi vagyon nem is léteznék és azt nem kizárólag a római egyház papsága élvezné. Mondottakat egy napilap idevágó cikkelyéből vettem.

Miután mi, ezen ellenséges megnyilatkozások daczára — megvagyunk győződve, hogy az 1847/48-ik XX. törvénycikk első sorban akkoron a protestansok és közöttük a mi érdeünkben hozatott — egyházunk is azon teljes hitben és várakozásban van, hogy magas kormányunk megtalálандja módját, hogy az abban lefektetett intenciók egész mértékükben érvényesülhessenek.

Tárgysorozatunk bő anyagot nyújt az egyház érdekében kifejtendő működésünknek, melyek közül felemlíteni kívánom a főgondnokválasztást, székelykereszturi gymnasiumunk ügyét — melynek idővel főgymnasiummá átalakítása tervezeténél — feltételezve, hogy az állam a kilátásba helyezett 240.000 kor. államsegélyt meg is adja, mely nélkül arra nem is gondolhatunk, mégis az építkezésnél 40.000 kor. és az iskola fentartásánál 10.000 kor. mutatkozik, mint olyan, melynek előteremtéséről valamely módon gondoskodnunk kellene. Nemkülönbön közalapunkbani egyensúlyunk ujólagi megbillenését kell kiemelni, melynek költségvetése során az 1908. évre 31.715 kor. 52 fillér fedezeti hiánynyal találkozunk.

Mindezen egyházi életünket mélyen érintő kérdések helyes, czélszerű megfejtése, valamint a többi tanácskozásra bevont tárgyaink előrelátást és a körülmények szigorú megfontolását kívánják tőlünk. Remélem, a méltóságos és főtisztelendő zsinati főtanács bölcsesége megtalálja azt.

Tanácskozásainkban tartózkodjunk a személyeskedéstől, hallgassuk meg türelemmel a más véleményét, ne ütközzünk meg azon, ha az nem találkozik a miénkkel. Különböző gondolkodású egyének felfogása természetesen különböz. Igyekezzünk egymást meggyőzni érveink helyességéről, de ne kívánjuk reájuk erőszakolni, mi csak keserűséget hagy maga után.

Ezt pedig egyházunk érdeke sinyli meg.

Miután egyházi ünnepeink sok időt elvonnak, kevés marad a tanácskozásra. Ezért kérem tanácskozásaikban felszólalásaikat fogják rövidre és mert feltételezhető, hogy tárgysorozatunk egészen le nem járhat, ajánlom, hogy a fontosabbakat,

melyekről kívánatos, hogy főtanácsi elintézését nyerjenek, halaszszuk jövő főtanácsunkra, a többieket méltóztatnak elintézés végett az egyházi képviselő tanácsra bízni.

Végezetül megkívánok emlékezni arról, hogy egy év hián száz év előtt 1808-ban ugyancsak egy Petrichevich-Horváth, Petrichevich-Horváth Miklós főgondnok elnökölt ugyanitten, Csókfalván, a zsinati főtanácson. Midőn emlékének mély tiszteletem és kegyeletem kijelentésével adózom, lelkennek azon hő ohajtását fejezem ki, hogy a családi tradícióhoz hiven, száz év mulva és mindig legyenek olyan Horváthok, kiket szentegyházunk bizalma ezen kitüntető állás betöltésére méltónak ítél.

Méltóságos és főtisztelendő zsinati főtanács! Önöket mindnyájukat szívesen üdvözlöm és a nagy Isten áldását kérve tanácskozásainkra, jelen zsinati főtanácsunkat ezennel megnyitom.

II. Püspöki jelentés.

Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács!

Évi jelentésemben, mely Isten kegyelméből a 31-ik, mindenek előtt azon hazafias érzéstől áthatott intézkedésemet van szerencsém bejelenteni a Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanácsnak is, a melyet az E. K. Tanácsnak szintén bejelenttem volt és a melyet — meg vagyok győződve — hogy egyházunk összes hivei hasonlóan hazafias érzéssel fogadtak, mely szerint apostoli királyunk megkoronáztatásának f. évi június 8.-án történt 40-dik évfordulója alkalmából elrendeltem, hogy mindenik templomunkban azon a napon, esetleg a legközelebbi vasárnap hálaadó istentisztelet tartassék. Kolozsvári fő-, valamint tordai és sz.-kereszturi gymnasiumainkban is ugyancsak június 8.-án a tanuló ifjuságot hazaszeretetre és a király iránti hűségre buzdító és lelkesítő ünnepélyek tartattak. Az országos ünnepélyre, a mely Ő Felsége jelenlétében a budavári koronázási templomban tartott istentiszteletben összpontosult, a Miniszterelnök ur Ő Nagyméltósága engem is méltóztatott volt meghívni, de akkori gyengélkedésem miatt — legnagyobb sajnálatomra — azon rész nem vehettem.

Kapcsolatban ezekkel, hálás köszönettel és hódoló tisztelettel emlékezem meg Ő Felségének egyházunk iránt tanusított azon fejedelmi kegyéről, hogy székelyudvarhelyi templomunk javára legfelsőbb magánpénztárából ez évben 200 koronát méltóztatott adományozni.

Kedves kötelességemnek ismerem becses tudomására hozni

még a Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanácsnak, hogy gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter úr f. évi márczius havában Kolozsvárt lévén, kollegiumunkat is megtisztelte látogatásával s úgy az épület, mint a borendezései felett meglegedését fejezte ki.

1. Belső embereink változása a mult évi egyh. főtanács óta:

a) Lelkészeknek rendeltettek: Sándor Gergely magyar-sárosi l. Lokodra; Molnár Kálmán bordosi helyettes l. ugyan-csak Bordosra rendes lelkésznek; Bedő Gábor lelkész-jelölt Magyar-sárosra; Kádár Lajos gyepesi lelkész Abásfalvára. Ürességben csak a gyepesi lelkészi állás van ez idő szerint, de rövid időn ez is betölthető lesz, mert lelkész-jelöltben nincs hiány, sőt egy pár lelkész-jelöltünk még állás nélkül marad.

b) Kántortanítóknak: Kovácsi Pál tanító-jelölt Harang-lábra; Nagy Lajos tanító-jelölt Vadadba; Gálffy Ferencz tanító-jelölt Mező-Berénybe.

c) Kántoroknak, mint állami vagy községi iskolai tanítók: Bálint Gábor Lókodra; Andrási Pál Sinfalvára; Miklós Jenő Medesérre.

d) Tanítónőknek: Márkos Juliska okl. tanítónő Énlakára; Máté Juliska tanítónő betegsége tartanára helyettesítésre, később Bölönbe r. tanítónőnek; Kovács Irma okl. tanítónő Dombóra.

e) Ürességben a ravai kántor-tanítói állás.

f) Nyugalomba lépett: Dénes Mihály kántor-tanító afia.

g) Elhaltak: Vas István, Varga Zsigmond nyugalmazott és id. Sándor Gergely abásfalvi lelkész, továbbá Lázár Dénes mezőberényi és Nagy Sándor gyepesi kántor-tanító afia.

2. Az egyházi anyakönyvek és népesedési kimutatások szerint 1906-ban:

A) Kereszteltetett: a) fiu 1014

b) leány 971

együtt 1985 új szülött.

Több 59-el mint 1905-ben. Ezekből házasságon kívül 249, a mi a szülöttek számának sajnos, több mint 12%-át teszi.

B) Konfirmáltatott: a) fiu 639

b) leány 610

együtt 1249 növendék.

Több 149-el, mint 1905-ben.

C) Eltemtetett: a) férfi nemből 697

b) nőnemből 684

együtt 1381 halott.

Kevesebb 149-el, mint 1905-ben. Ezen kimutatásban igen örvendetes az, hogy a keresztelték, konfirmáltak és összes halottak száma mind nagyobb, a halottaké pedig kisebb, mint a megelőzőtt évben volt.

E) Átállott egyházunkba:	a) férfi	68	
	b) nő	76	= 144
Kilépett egyházunkból:	a) férfi	65	
	b) nő	82	= 147

E szerint 3 lélek vesztességünk van; a mi annyival inkább feltűnő, mert eddig mindig nagy előnyben voltunk a vallás változtatásoknál. Az egyházunkból kilépettek közül 2 nőt Etéden, a mint ők állították, Szűz Mária hódította meg álmukban. Érdekes lenne tudni azt is, hogy vajjon hol aludtak azon éjjel?

F) A lélekszám 1905. év végén volt:	73772
1906. év végén tesz:	74602

a mi 803 lélekszám gyarapodást mutat. A szülöttek és halottak számát hasonlítva össze, a gyarapodás 604 s illetőleg 3 lélek veszteséggel csak 601-re üt ki. Ehez képest a kimutatás most elég pontosnak mondható.

A lelkészi szolgálatok a kimutatások szerint házasság kötéseknel a szabédi egyházközségünkhöz tartozó szórványban 1 pár; kissolymosi és firtosváraljai egyházközségünkben szintén 1—1 pár nem vették igénybe. A gyermekek vallására nézve csak 1 szerződés kötöttetett a mi javunkra. A mint a mult évben is megjegyeztem, e tekintetben az Országos Statisztikai kimutatások szerint a mi hátrányunkra is több szerződés kötöttetett. Úgy látszik, hogy lelkész afiai vagy nincsenek elég figyelemmel az ilyen esetekre, vagy nem szívesen jegyzik fel a kimutatásokban. Pedig, mint akkor is megjegyeztem, a betegséget titkolni rosszabb, mint orvosságot szerezni, mig nem késő. Általában pedig a lelképásztori gondozással igyekezzenek a betegség terjedését megakadályozni.

Ugyancsak mult évi jelentésemben jeleztem volt, hogy az Amerikába és Oláhországba kivándoroltak összeírására is megtettem az intézkedést s annak eredményeként sajnálattal jelentem, hogy kicsiny egyházunkból a mult 1906. évben Amerikába 560 férfi és 82 nő, együtt 642 és Oláhországba 135 férfi és 207 nő, együtt 342-en vannak kivándorolva. Ezeken kívül még más államokba is 14-en, úgy hogy az összes kivándoroltak száma 998. Egy részük csak visszakerül, de valószínűleg mások váltják fel s ha a kivándorlási láz nem csilapul, ha annak enyhítésére országosan valamely utat és módot nem találunk, nemzetünk vérvesztességét egyházunk is nagyban megérzi.

3. A báró Baldácsi-alapítvány meghatalmazottainak közgyűlése folyó évi április 10.-én tartatott meg Budapesten. Mint rendszeren, ez alkalommal is résztvettem abban meghatalmazott társammal, dr. Bedő Albert afiával. Az alapítványi birtokok jövedelméből ez évre is 9000 korona osztalék állapított meg

egyházkerületenként; a minck felhasználása iránt határozat Főtanácsunknak bizonyára ezúttal is egyik legkedvesebb tárgya leend.

4. A Dávid Ferencz-alapnak kezelése alatt levő része, mely mult évi jelentésem szerint 4761 korona 32 fillér volt, a f. évi június 30-iki zárlattal 5409 korona 47 fillér. Gyarapodás 648 korona 25 fillér. A közpénztárba beadott és ott kezelt 37375 korona 17 fillérrel ez alap tesz 42784 korona 64 fillért.

Az Ezred-éves alap, mely ugyancsak mult évi jelentésem szerint 9326 korona 86 fillér volt, a f. évi június 30-iki zárlattal 9793 korona 98 fillér. Gyarapodás 467 korona 12 fillér. Répa Mihály afiának Nagyajtáról küldött 20 korona adományán kívül a többi mind a kamatokkal gyarapodott. Remélem így is, hogy a jövő évben ez alapot is már 10.000 koronával számolhatom be.

5. Angliai és amerikai testvéreink ez évben is megörvendeztettek szokott segélyükkel. Angliából, Oxfordból Raffay Károly, Manchesterből Kiss Sándor, Amerikából, a Harvard-egyetemről dr. György János papjelöltjeink haza jöttek. Ez utóbbi ideiglenesen papnevelő intézetünkben óraadó tanárnak alkalmaztatott. Kiss Sándor Amerikába, a Maedvillei papnevelő-intézetbe, helyébe Manchesterbe Benczédi Pál papjelölt menendők a számokra ottan megajánlott segélyek élvezetével. Londonban a Channing House Schoolban pedig Pünkösti Máriát Boros Irén, dr. Boros György dékán afia leánya fogja felváltani. Ezek szerint úgy angliai, mint amerikai testvéreinkkel az összeköttetés ez úton is mind fokozódik. De nagy befolyással lesz erre különösen Józán Miklós budapesti lelkész afiának amerikai útja, a ki szeptemberben Bostonba menendő, hogy az unitárius s más szabadelvű vallásos gondolkozók nemzetközi tanácsának ottan szeptember 25.-én tartandó gyűlésében részt vegyen s azon egyházunkat képviselje. E gyűlésre Európa, Amerika, sőt Azsia különböző államaiból egybésereglett férfiakkal és nőekkel, ezek között nem egy hírneves hittudóssal érintkezve, ez úton a mi egyházunk is szélesebb körben lesz ismertté s hiszem, rokonszenvesen fogadva a szivekben. Valószínűleg több amerikai unitárius egyházközséget is meg fog látogatni, esetleg kivándorolt hiveink egyik vagy másik csoportját is alkalma lesz felkeresni. Isten segítse nagy útjára s hozza vissza a legjobb egészségben és a legjobb hírekkel.

6. Mindig fájó érzéssel emlékeztem meg halottainkról, de ezúttal még nagyobb okom van erre, mert a közelebbi Főtanács óta pedig nem is egy egész év, hanem csak 10 hónap folyt le azóta, egyházi tanácsos afiai közül számra nézve is többen hunytak el, mint rendszeren s ezek között nem egy legjobbaink közül. Mindjárt a mult évi Főtanács után elvesztettük Benczédi Gergelyt, ezt a munkás, jellemes, minta embert, a ki évek hosszu során át mint főgymnasiumi tanár, egy ideig igazgató, majd egyházi pénztáruok, levéltár kezelő, egyházunk történetére vonatkozó

okmányok és adatok legalaposabb ismerője és azoknak feldolgozásában fáradtságot nem ismerő író, oly elvülhetetlen érdemeket szerzett magának, a melyek őt életében mindnyájunk előtt a legnagyobb tisztelet tárgyává tették s emlékét velünk együtt az utókor is kegyelettel fogja megőrizni. E jelesünket alig sirattuk el, csakhamar őt követte a halálban itt Kolozsvárt Ejszaky Károly, ez az ifjú kedélyü jó öreg, szellemes író, a ki bár nem volt született unitárius, midőn hozzánk csatlakozott, szívvvel lélekkel azzá lett, hitvilágunkkal magát teljesen azonosította s közügyeinkben mindig szívesen részt vett. Ugyancsak itt Kolozsvárt vesztettük el Nagy Györgyöt, ki szerény viszonyai között is mindig az első között volt, ha valamely egyházi célra áldozni kellett. Marosvásárhelyt elhunyt Gruz István, nyug. kir. táblai bíró, egyházi tanácsos afia, a ki egyházi közügyeinkben ugyan zárkózott természeténél fogva nem igen vett részt, de mint a vallásos buzgalmáról ismert kolozsvári régi Gruz-családnak ivadéka, egyházunk és vallásunk szeretetét melegen ápolta mindvégig keblében. Budapesten Sebes Pál nyug. miniszteri tanácsos, egyh. tanácsos afia halálával e családi név férfi ágon, a melyhez sok szép emlék fűződik egyházunkban, megszakadt. Az elhunytban is nemesak budapesti egyházközségünk vesztette el egyik lelkes, buzgó és tevékeny gondnokát, hanem én is egyik legrégibb és legjobb barátomat. Az évek sulya alatt leroskadva hunytak el még Désfalván Dersi István küküllőköri tiszteletbeli és Marosszentkirályi Filep Albert marosköri felügyelő-gondnokok, mindketten érdemekben megőszült egy. tanácsos afiai, utóbbi országgyűlési képviselő is. Ha ezekhez hozzá teszem még Vas István és id. Sándor Gergely afiait, a kikről a belső emberek közül elhunytak között már megemlékeztem, nem ok nélkül mondám, hogy közelebbi Főtanácsunk óta elhunyt egyházi tanácsos affairól való kegyeletes megemlékezés ezúttal fokozottabb fájó érzésre indít. Legyen áldott emlékü!

Egyházunk más ügyeiről az E. K. Tanács jelentéséből fog értesülést nyerni a Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács. Tisztelettel kérem, hogy ezen évi püspöki jelentésemet méltóztassék tudásul venni és elfogadni.

Kolozsvárt, 1907. augusztus 18.

Ferencz József,
unitárius püspök.

III. Az Egyh. Képv. Tanács jelentése.

Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács!

E. K. Tanácsunknak az elmúlt évben tartott E. Főtanács után folytatott munkálkodásáról tisztelettel tesszük meg jelentéseinket a következőkben:

A múlt évben tartott E. Főtanács után E. K. Tanácsunk 10 rendes és 4 rendkívüli ülésen intézte az egyház ügyeit. Törekvésünk volt odaadó buzgósággal, lelkiismeretes hűséggel megtenni minden lehető szeretett egyházunk érdekében. Egyházi tisztviselőink, szakbizottságaink, középiskoláink igazgató-ságai kötelességüket hiven teljesítették.

Világi hiveink meleg érdeklődést tanusítottak az egyház ügyei iránt. Jóleső érzés tapasztalnunk, a hova tovább anyagiassá váló korunkban azt a lelkes buzgóságot, a melylyel világi tagjaink is munkálnak egyházunk felvirágoztatására.

Egyházköri esperes afiai a hatóságuk alatt álló egyház-körök ügyeinek intézésében megfelelő buzgósággal jártak el.

Az esperesi vizsgálatok megtartattak. Az arról felterjesztett jegyzőkönyvek az egyházközségek állapotáról eléggé megnyugtatók. Az áldozatkészség jeleivel mindenik egyházkörben és csaknem mindenik egyházközségben találkozunk. Igazolja ezt az is, hogy az évi kegyes adományok értéke az összes egyház-körökben együttesen: 40.028 kor. 42 fillért teszen ki. Örvendes szép eredmény. Élénken bizonyítja, hogy az egyházunk iránti szeretet nemcsak az ajkakon elhangzó röpke szavakban, hanem cselekvésben is nyilvánul. Az egyházközségek vagyonekezelésében, kevés kivétellel a kellő rend és takarékoság tapasztalható. A bölöni egyházközség pénz- és másnemű vagyónának mikénti kezelésére vonatkozólag szabályzatot készített, melyet jóváhagytunk. Egyszersmind megbíztuk pénzügyi bizottságunkat, hogy az egyházkörökből beérkezett vélemények alapján dolgozzon ki az összes egyházközségeket érdeklőleg egy pénz- és másnemű vagyonekezelési szabályzatot.

Az egyházközségek ingó vagyonáról az 1906. évi számadások adatai szerint a következő jelentést terjesztjük be:

I. Püspöki vizsgálat alatt álló egyházközségekben az 1906. év végén összes vagyon: 256.097 kor. 05 fill. II. A kolozsdobokai egyházkörben: 8961 kor. 56 fill. III. Az aranyos-tordai egyházkörben: 193.498 kor. 24 fill. IV. A küküllői egyházkörben: 46.641 kor. 64 fill. V. A marosi egyházkörben: 124.187 kor. 31 fill. VI. A sz.-kereszturi egyházkörben: 169.727 kor. 21 fill. VII. Az udvarhelyi egyházkörben: 115.948 kor. 31 fill. VIII. A felsőfejéri egyházkörben: 18.008 kor. 23 fill. IX. A háromszéki egyházkörben: 317.100 kor. 14 fill. X. A Duna-Tisza menti egyházkörben: 16.196 kor. 74 fill.

A vallás- és közokt. miniszter ur 74.173—1907. szám alatt egyházunk részére 1907. évre 100.000 kor. egyházi államségélyt utalt ki. Erről, valamint felhasználását illetőleg, külön előterjesztést is teszünk.

Az egyházi alapok gyarapítására 1906. évre is 15.800 kor. utaltatott ki. Felhasználásáról külön jelentésben számolunk be.

A székelykereszturi gymn. részére 1907. évre 2000 kor. emelkedéssel 13.000 kor. iskola fenntartási államsegély utaltatott.

Örömmel jelentjük, hogy a vallás- és közokt. miniszter ur tordai gymnasiumunk részére az 1907. évre 2000 korona iskola fenntartási államsegélyt utalt ki.

Lelkészeink kongruájába az 1907. év első felére 56.831 kor. 36 fillér, második felére 57.442 kor. 42 fillér, együtt 114.273 kor. 78 fillér utaltatott.

Segédlelkészi átalány czimen 1907. évre is 2000 korona utaltatott.

Az 1906. évi főtanácsi bizottság tagjai a nyomda-alap gyarapítására 118 koronát adományoztak. Ez összeg az alaphoz csatolásra beutaltatott a pénztárba.

Kövár László kolleg. felügyelő-gondnok afia és neje a tordai gymn. javára tanulók jutalmazására korábban tett alapítványát ez évben is 200 koronával gyarapította.

A kolleg. igazgatóság Kovács János főgymn. tanár elhunyt alkalmával koszoru megváltás czimen 1101 kor. 68 fillért gyűjtött egybe. Ez összegből az egyik adományozó kívánata szerint 10 kor. beutaltatott a kolozsvári tanári özvegy- és árvai-alapba, 1091 kor. 68 fill. pedig „Kovács János emlék-alapja“ czimen kezeltek egyházunk pénztárába, kamatainak $\frac{1}{5}$ -öd része évenként a tőke gyarapítására, $\frac{4}{5}$ -öd része pályadíjra használtatik fel.

Mikó Imre egyházi tanácsos afia elhunyt alkalmával Gyulay László egyházi tanácsos afia koszoru megváltás czimen 420 koronát gyűjtött egybe. Ez összegből 20 korona özv. Mikó Imréné urnő óhajlásához képest beutaltatott a kolozsvári tanári özvegy- és árvai-alapba, 400 kor. pedig „Mikó Imre emlék-alapja“ czimen kezeltek a pénztárba s kamatai az 1907/8. tanévtől kezdve egy szegény, de szorgalmas ifju jutalmazására fordítottatik.

Dr. Hlosvay Lajos müegyetemi tanár, hálája kifejezéseül, hogy főgymnasiumunkban tett egykor érettségit, 200 korona alapítványt tett főgymnasiumunk javára azzal, hogy kamataiból egy a természettudományokban jeles előmenetelű ifju jutalmaztassék. Az alapítványi összeg a jelzett czélből kezelésre beutaltatott a pénztárba.

A tordai gymn. igazgatósága Derzsi Károly tanár elhunyt alkalmával koszoru megváltás czimen 230 koronát gyűjtött egybe, mely összeg „Derzsi Károly emlék-alap“ czimen kezeltek a tordai gymn. pénztárába s kamatai egy a latin nyelvben jeles tanuló jutalmazására használtatnak.

Kisgyörgy Sándor udvarhelykőri esperes afia, mint a tordai gymn. egykori növendéke a gymnasium újbóli megnyitása alkalmából, hálája jeléül 50 kor. alapítványt tett a gymnasium javára.

A kolozsvári „közhasznu szövetkezet“ pénzügyintézet ez évben is 300 koronát adományozott szegény egyházközségeink javára.

Péterfi Zsigmond nyug. vasuti igazgató a főtiszt. püspök úr nevére korábban tett alapítványát, a főtiszt püspök ur névnapja alkalmából ez évben is 50 koronával gyarapította.

Dr. Ferencz József egyházi tanácsos afia az 1907/8. tanévben is egy szegény tanuló konviktusi díjának fedezésére 210 koronát ajánlott fel.

A főgymnasiumunkban 1872. évben végzett ifjak osztálytársai találkozzuk alkalmával 169 kor. 91 fillért gyűjtöttek egybe s adományoztak mint alapítványt a főgymn. Apolló kör javára. Az 1893/4. évben végzett ifjak pedig 10 éves találkozzuk alkalmával 100 koronát gyűjtöttek és adományoztak a kolleg. konviktus javára.

Ezen nemeslelkű adományokért E. K. Tanácsunk kifejezte köszönetét.

A kolleg. igazgatóság a megtakarított konviktusi díjakból a 4-ik konviktusi házi alapra 4200 koronát adott be egyházunk pénztárába.

A hálás kegyelet érzésével említjük meg, hogy Nagyborosnyón 1906. évi aug. hó 23-án elhunyt özv. Konez Györgyné Ambáris Róza urnő egyházunknak a kolleg. konviktus javára végrendeletileg 18.000 koronát hagyományozott oly módon, hogy általános örököse dr. Kozma Endre egyházi tanácsos afia köteles ezen összeget 1906. évi aug. 23-án tulszámitott 3 évi idő alatt, vagyis 1909. évi augusztus hó 23-ig egyházunknak kifizetni.

A kifizetés után a hagyományi összeg „Ambáris Rózália alapítvány“ czímen lesz kezelendő és kamatait mindenkor szegénysorsu jó tanuló székely növendékek fogják élvezni, a konviktusi szabályok értelmében. Áldott legyen emléke a nemes lelkű urnőnek!

A fentebb előadottakban örömmel mutattunk fel egyházunk életéből egy szép képet. Sajnos, hogy ezzel szemben a pénzügyi helyzet, értve közalapunkat, aggodalmat keltő. E tekintetben lesznek külön előterjesztéseink.

Dr. György János lelkészjelölt külföldi tanulmányai befejezésül a Harvardi egyetemen bölcsészettudori képesítést szerezve, hazatért s az 1907/8. tanévre papnevelő intézetünkhöz óraadóknak alkalmaztuk, Kiss Sándor lelkészjelölt a Manchesteri Unitarian Home Missionary College nevű papnevelő intézetbe egy évig folytatott tanulmányai után szintén hazatért s helyébe a nevezett intézetbe Benzédi Pál lelkészjelölt vétetett fel a segély élvezése mellett, tanulmányai folytatására. Részére uti-segélyül a br. Baldácsy rendelkezési-alap terhére 200 koronát utaltunk ki egyházunk pénztárából.

Lelkészjelölteknek fölvétettek : Benczédi Pál, Bedő Gábor, Bodoezi Sándor, Molnár Kálmán, Pap Zsigmond, Pethő Kálmán szakvizsgálatot tett lelkésznevendőek.

A Murányi Farkas Sándor pályadíj, a pályázat eredménytelensége okán, az 1906/7. tanévben sem volt kiadható s az alapítvány kamatai a tőkéhez csatoltattak.

A Kolleg. konviktusi kedvezmények élvezetére 1907/8. tanévre 86 tanuló vétetett fel. A kedvezmények összes értéke 9800 korona.

A Berde Mózsa tanári jutalomdíj az 1906/7. tanévre Nagy Gyula főgym. tanárnak adatott ki.

A kollegiumhoz felügyelőknak az 1907/8. tanévre Borbély István és Sándor János tanárjelöltek alkalmaztattak.

Évötödös korpótlék utaltatott Csifó Salamon theologiai, Barabás Lajos és dr. Szolga Ferencz kereszturi gymn. tanárok részére.

A kolleg. nagy könyvtár rendezése befejeztetett s a rendezés nagy munkájáért Pálfi Márton könyvtárnok afiának jutalmul 1200 koronát utalt ki E. K. Tanácsunk.

Kolleg. konviktusi gondnoknak és tandíjkezelőnek további 3 évre Gálfi Lőrincz főgymn. tanár megerősített.

Szilágyi Béla konv. bérlőnek a drágasági viszonyokra való tekintetből az 1906/7. tanévre 600 kor. drágasági pótlék utaltatott ki a kolleg. konviktus pénztára terhére.

A székelykereszturi gymn. lakószobáinak megfelelőbb felszerelésére, a világitásnak az igazgatóság által való eszközzésére és a tanulók helyett a takarítás végzésére egy második szolga beállítására engedélyt adtunk. Az eként felmerülő költségek fedezésére, a Zsinati Főtanács utólagos jóváhagyása reményében engedélyeztük, hogy a tanulóktól eddig szedett díjakon kívül internátusi szükségletek czimen a bennlakó tanulóktól 6 kor., a künnlakó tanulóktól 4 kor. évi külön díj szedessék.

Örvendetes tudomásul vettük, hogy a vallás- és közokt. miniszter ur felterjesztett kérésünkre a székelykereszturi gymn. 6-ik és a tordai gymn. 1-3-ik osztályának a nyilvánossági jogot 1906/7. tanévre megadta.

A tordai gymnasiumhoz iskolai orvosnak dr. Pálfi Gyula tordaaranyos vármegyei főorvos, egyházi tanácsos afiát alkalmaztuk, a ki egyházunk iránt viseltető buzgó szeretetből e tisztre egyelőre minden díj nélkül vállalkozott.

Kuncz Elek tankerületi főigazgató, mint kormányképviselő az 1906/7. tanévben is meglátogatta középiskoláinkat. A hivatalos látogatásról felterjesztett jegyzőkönyvek igazolása szerint csak a kereszturi gymn. elhelyezési állapotát kifogásolta most is, egyebekben megelégedését nyilvánította. A kereszturi gymn. új épülettel ellátására szükséges beruházási államsegély meg-

nyerésére tettünk lépéseket. E tekintetben külön előterjesztést is teszünk.

Örömmel jelenthetjük, hogy középiskoláink tanárai fizetésének az állami középiskolai tanárok fizetésével egyenlővé tételére a vallás- és közokt. miniszter úr a megfelelő államsegélyt mint személyi pótlékot engedélyezte. E czimen három középiskolánk tanárai részére 1906. évi július hó 1-től 1907. évi július hó 1-ig terjedő időre 10.380 kor. utaltatott ki.

Szintén örömmel jelentjük, hogy az állami 1907. évi XXVII. t.-cz. megalkotásával elemi népiskolai tanítóink fizetésének rendezése is végre megoldást nyer. Örömmel üdvözölhetjük mindnyájan e törvényt, mely a tanítók nyomoruságos anyagi helyzetének javítására hivatott. Ezen törvény rendelkezéseinek megfelelőleg, a kolozsvári főgymnasium melletti elemi fiúiskola tanítóinak fizetését rendeztük is.

A vallás- és közokt. miniszter urat feliratilag kértük fel az iránt, hogy az állami iskolai tanítók kinevezésénél lehetőleg legyen figyelemmel az iránt, hogy az oly állami iskolákhoz, melyekben nagyobb számmal vannak unitárius növendékek, mindig alkalmaztassék egy-egy unitárius tanerő is. A miniszter ur öngyerméltóságának ezen feliratunkra adott kedvező válaszát megnyugvással vettük tudomásul.

Polgárdi iskoláinknak az 1906/7. tanévre való ideiglenes beszüntetését, a növendékek csekély száma miatt, engedélyeztük.

Tanítói fizetés kiegészítés és évvödös korpótlékok fedezésére a megfelelő államsegély engedélyeztetett: Inczeffi Áron és Szabó Margit magyarsárosi, Pálffy Samu dévaványai, Szentmártoni Bálint buzaházi tanító részére.

A kisebb számadások és gazdaságaink 1907. évi költségvetései jóváhagyattak.

A főtiszt. püspök ur számadásos jelentéseit a kezelése alatt álló Dávid Ferencz és Ezredévi emlékalapokról köszönettel vettük örvendetes tudomásul. Méltányoló elismeréssel említjük fel, hogy az Ezredévi emlék-alapot br. Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnokunk öméltósága 13-ik százkoronás adományával gyarapította.

Jogtanácsos a fia a peres ügyek állásáról jelentését rendszeresen megtette.

Az alamori birtokon egy drb. belsőségnek és a bányabükki birtokon egy darabka ingatlanak eladását engedélyeztük.

A budapesti egyházközségnek sikerült a tulajdonát tevő ház haszonélvezeti jogának megváltatlanul maradt $\frac{1}{3}$ -ad részét is megváltani s az e czélből felterjesztett szolgálat megszűntetési szerződést örömmel hagytuk jóvá. Ez által az egyházközség a diszes háznak teljes tulajdonába és haszonélvezetébe jutott. Igaz, hogy a házon lévő terhek is az egyházközségre

nehezdedtek. Az egyházközség lelkes buzgóságu elöljáróságával szemben ez ügyben is tanusított odaadó munkásságáért méltányló elismerésünket fejeztük ki.

Alföldi hiveinkre tekintettel Füzesgyarmat központtal a körlelkészség beállítása elodázhatatlanná vált. Az előintézkedések annyira megtétettek, miszerint remélhetőleg a körlelkészség rövid időn beállítható lesz.

Muzsnai ifj. Demeter János boldog emlékü alapítónk sirja fölött porladozásnak indult emlékkő helyett, hálás kegyeletünk jeléül egy díszes, márványból való emlékkőnek 800 korona értékben való elkészíttetését engedélyeztük.

Az ádamosi egyházközségnek engedélyt adtunk arra, hogy a templomában található műrégiségeket az országos nemzeti muzeumnak eladhassa s az eladási árt roskadozó temploma kijavitására fordíthassa.

László Domokos udvarhelykőri felügyelő gondnok afiát felügyelő gondnoksága 30-ik évének betöltése alkalmából, méltányló elismerésünk és köszönetünk kifejezése mellett írásban üdvözöltük.

Fájó érzéssel emlékezünk meg E. K. Tanácsunk egyik tagja, Filep Albert egyh. tanácsos afia elhunytáról, a ki a marosi egyházközségnek is évtizedeken keresztül felügyelő gondnoka volt. Az egyházkört utasítottuk a felügyelő gondnoki állásnak szabályszerű betöltésére.

A belső emberi nyugdíj-alapnál megszüntettük a nyugdíját elhalálozás okán: Varga Zsigmond, Vass István, özv. Tarcsefalvi Pálnénak és férjhezmenés okán özv. Dali Adámnénak.

A belső emberi nyugdíj-alap terhére özv. Sándor Gergelyné és kiskorú gyermeke részére a megfelelő özvegyi, illetve nevelési járulékot kiutaltuk.

A belső emberi nyugdíj-intézet tagjai közé felvétettek: Pap Gyula és Kiss Károly lelkészek.

Építkezés és javításokra engedélyt adtunk a nagysolymosi és medeséri egyházközségnek templom javításra, a kövendi egyházközségnek énekevezéri lakház építésére.

Erdő kihasználásra nagyon felügyeleti szempontból engedélyt adtunk: a tordátfalvi, martonosi, székelykereszturi, firtosváraljai, fiátfalvi és felsőrákosi egyházközségeknek.

Örökvásári és cserevásári szerződést jóváhagytunk: a hódmezővásárhelyi, sepsikőröspataki, kálnoki, ravai, felsőrákosi egyházközségeknek.

Végül tisztelettel jelentjük, hogy a tanügyek és gazdasági ügyekről külön részletes jelentéseket terjesztünk a Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács elé.

Ezekben volt szerencsénk megtenni évi jelentésünket, a

mennyiben az egy rövid jelentés keretében megtehető. Tisztelettel kérjük jelentésünk jóváhagyólag való tudomásul vételét.

A magyarországi Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának Kolozsvárt, 1907. évi augusztus hó 14-én tartott üléséből.

Ferencz József,
unitárius püspök.

Végh Mihály,
titkár.

IV. Fekete Gábor új főgondnok székfoglaló beszéde.

Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács!

A diszes főgondnoki állásra történt megválasztatásom s ezen választásnak különös értéket kölcsönző egyhangúsága, megtöltötték szívemet és annyira áthatották egész valómat, hogy úgy érzem magamat, mint a ki egy mély álomból felébredve, kábultságából egy ideig nem tud magához térni. Én is alig tudok szavakat találni, hogy ennyi kegyességgel szemben, el nem muld hálámnak és bensőségteljes köszönetemnek, megfelelő módon kifejezést adjak.

Mélyen átérzem azon megtiszteltetés nagy értékét és jelentőségét, a melyben részesíteni kegyesek valának, annak a legnagyobb kitüntetésnek, a melyet az Egyház világi hívének adhat és a mely elismerés annyi érdemes és méltó atyánkfia mellett, most csekélységem felé fordult.

Mélyen átérzem, hogy ezen magas állással, nemesak dísz és tisztesség, hanem felelősségteljes, fontos feladatok és terhes köteleességek is járnak, a melyeknek hiv és lelkiismeretes teljesítése, eredményes betöltése, sok tudást és még több tapasztalatot; sok körültekintést és előre látást s még több tapintatot és önmérsékletet; sok önállóságot és függetlenséget s még több jóindulatot és atyafiságos szeretetet kíván s mindezek mellett erős hazafias érzést, felekezeti elfogultságon felül álló egyházas gondolkozást és valódi, tiszta unitárius szellemet feltételez s úgy érzem, hogy eme sok nagy kivánalommal szerény tehetségem és gyenge erőm nem áll arányban.

Aggodalom és kételkedés száll tehát lelkemre, hogy lehetséges lesz-e megtalálnom azon helyes útát, melyen elődeim, legközvetlenebbül idősebb Dániel Gábor nagyérdemű tiszteletbeli főgondnokunk haladtak, a kik mindig kiváló hazafiak és Egyházunk kimagasló, oszlopos tagjai voltak; a kiknek tudása,

kiváló érdemei és családi tradíciói, mint világító fáklyák felismerhetővé tették vezéri voltukat; a kik biztos kézzel vezették Egyházunk ügyeit; intézményeit megvédelmezték szokat épen, sőt fejlesztve hagyták reánk.

A midőn tehát ezen aggodalmak és kétségek között is tisztelettel meghajlok a Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács megtisztelő bizalma előtt s a reám ruházott állást hálás szívvvel elfogadom, őszintén kijelentem, hogy én eddigi kitüntető megbízásaim mellett is, elég tért találtam Egyházunknak és iskolánknağ szerény tehetségemhez képest szolgálatot tehetni s ezek is elegendők voltak még fokozott ambícióit is kielégíthetni és a mit szolgálhattam, azt tisztán hazafias és egyházi érzületemből folyó kötelességnek tekintettem, a miért további elismerés nem járhat; ilyet nem is vártam s arra csekélységem érzetében nem is vágytam. Elfogadom pedig a reám ruházott állást azért, mert hazám és egyházam szeretete kötelességemmé teszi a fontosabb teendőkkel járó megbízás elől ki nem térni s a Méltóságos és Főtisztelendő Zsinati Főtanács nagyértékű, kitüntető bizalmát tőlem telhetően, odaadó tevékenységgel meghálálni.

Teszem azért, mert jól eső érzéssel tölt el Egyházamnak, emez erős, hazafias szellemű Egyháznak szolgálatokat tehetni. Különös öröömre szolgál nagyérdemű Püspökünk és Főgondnokunk bevált bölcs irányítása mellett működhetnem, kik nagyértékű jóindulatukkal és bizalmukkal eddig is kitüntetni kegyesek voltak és biztat a remény, hogy ezt jövőre sem fogják tőlem megtagadni és végül elfogadom, mert reményilem, hogy a főtanács mélyen tisztelt Egyházi és Világi tagjai az imént megnyilvánított bizalmukkal továbbra is meg fognak tisztelni s szivesek lesznek nagyértékű támogatásukban részesíteni.

Igérem tehát, hogy Egyházunk és iskolánk közügyeit igyekezni fogok legjobb tehetségem és lelkiismeretem szerint, önzetlenül és minden mellétekintet nélkül szolgálni, közszabadságát, közintézményeit védelmezni és lehetően fejleszteni. Ezek tekintetében az a cél fog vezetni, hogy Egyházi és nevelésügyi érdekeink előbbre vitessenek, erősíttessenek, de minden kérdésben szem előtt fogom tartani, hogy Egyházunk autonómiaja, törvényes szabadsága sérelmet ne szenvedjen s Egyházunk anyagi érdekei ne érintessenek, ne veszélyeztessenek; a vagyoni keze-

lés tisztaságára és a vagyon ezélszerű jövedelmeztetésére mindig a lehető legnagyobb figyelemmel leszek.

Tisztelettel kérem ezekhez szives támogatásukat, mert közügyekben egyes ember magában álló tevékenysége nem érhet el nagyobb eredményeket, egyetértéssel azonban kicsiny dolgok is nagyra nevelhetők s ennek hiánya nagy dolgokat is elernyeszt. — „A kis porszemet elfujja egy szellő, egy lehellet, de hogyha eggyé olvad, összenő, ha a porszemekből szikla alakul, a fergeg teg sem ingathatja meg.

Ajánlom magamat atyafiságos jó indulatukba.

V. Ferencz József püspök főgondnok-üdvözlő beszéde.

Méltóságos Főgondnok Ur!

Azon mindnyájunkat mélyen meghatótt, lélekemelő és nagyjelentőségű beszéd után, a melylyel Méltóságod egyhangulag főgondnökká történt megválasztását elfogadni s esküjével is megerősíteni méltóztatott, fogadja úgy a magam, mint Zsinati Főtanácsunk nevében ez állásában tiszteletteljes s egyszersmind legmelegebb üdvözlőmet. Engedje meg azonban Méltóságod, hogy én ez üdvözlőtemben is mindenek előtt örömmel emlékezzem meg 31 évvel ezelőtt 1876-ban az árkosi zsinaton id. Daniel Gábor ur ő méltóságával egyidejűleg történt megválasztatásunkról, a kinek Méltóságod most helyébe lép. Jól esik nekem e megemlékezés, — bár némileg érzékenyen is érint, a mennyiben intésül szolgálhat arra, hogy az én útlevalem is már lejárandóban lehet — jól esik nekem e megemlékezés; mert id. Daniel Gábor ur ő méltóságával, a ki mindnyájunk sajnálatára főgondnoki állásáról korára való hivatkozással lemondott s azt ismételt kéréseimre sem volt hajlandó visszavenni, azon 31 év alatt, a mely megválasztatásunk óta letelt, az egymás iránt viseltető kölcsönös bizalomnál fogva mindig a legjobb egyetértéssel járhattunk el szeretett egyházunk ügyei körül s talán dicsekedés nélkül elmondhatom, hogy ezen időszak nem maradt együttműködésünk minden szép emléke nélkül, egyházunk történetkönyvében.

Hasonló tisztelettel és érzéssel emlékezem meg báró Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok ural bár rövidebb időre, de mégis már 15 évre terjedő együttműködésünkre, a kivel még

iskolai életünkben fennálló barátságos bizalom fűz össze s a kívül ennél fogva szintén rám nézve mindig kedves, egyházunkra nézve pedig hasznos volt szolgálatunk; mert ő engem s én őt megértve, gondolatainkat közölve és kieserélve járhattunk elnöki tisztünkben.

Ezeket előre bocsátva, most levonom a következtetést, mely szerint szerencsés levén évek óta Méltóságodnak is barátságával és bizalmával dicsekedhetni, teljes megnyugvással tekintek együttműködésünk elébe is, hogy szeretett egyházunk javára és előmenetelére irányuló törekvésünkben és munkálkodásunkban közöttünk is meg lesz az egyetértés, a mire feltétlenül szüksége van azoknak, a kiket a közbizalom valamely ügy élére állít. Mert ha a vezetők nem értenek egyet, hogyan lehet a serget összetartani? Pedig különösen a mi kicsiny egyházunknak az összetartásban volt mindig az ereje, ez tartotta fenn századok viharai között, a melyek felette átvonultak, ennek köszönheti fennmaradását s ez biztosítja jövőjét is, a mint erre Méltóságod is a főgondnokságot elfogadó beszédében hivatkozni méltóztatott.

De méltóztatott méltóságod e programmszerű elfogadó beszédében azokat az irányelveket is feltüntetni, a melyek főgondnoki működésében vezetni fogják s fogadalmat tett arra, hogy teljes buzgalommal és odaadással minden erejét és tehetségét arra fordítandja, hogy a személyébe helyezett közbizalomnak megfelelően s munkássága főgondnoki tisztében legalább megközelítse nagynevű elődeinek a főgondnoki székben kifejtett munkásságát és tevékenységét. Nem szükség mondanom, hogy mennyire meghatott s mily örömet okozott mindnyájunknak e beszéde, mert annak elhangzásával s közben is többször kitört lelkes felkiáltások arról bizonyosságot tesznek. De bocsásson meg, ha én azt mondom, hogy nekem s meg vagyok győződve, hogy Zsinati Főtanácsunknak is, sőt egész egyházunknak Méltóságod még erősebb biztosítékát adta e programmnál a személyében történt szerencsés választásnak egyházunkban a közbizalommal fogva eddig elfoglalt állásokban már kifejtett és tényleg tanúsított munkásságával és tevékenységével. Valóban, Méltóságod mint évek hosszú során át marosi egyházkörünk tényleges, később, a mikor kir. táblai elnökké történt kineveztetésével Marosvásárhelyről Kolozsvárra tette át lakását, tiszteletbeli felügyelő gondnok, itt kolozsvári kollegiumunknak szintén fel-

ügyelő gondnoka, jogügyi bizottságunk elnöke, az E. K. Tanácsnak ismételt megválasztásokkal tagja, közügyi, pénzügyi, jogügyi, nevelésügyi, szóval minden irányu ügyeinek elintézése körüli tevékenységének, buzgóságának, hazafiságának és bölcsességének oly számos tanujelét adta, hogy most kifejtett programja nélkül is teljesen meg lennének győződve arról, hogy ezuttal is egyházunknak egy oly férfiát emelte a Zsinati Főtanács a főgondnoki székbe, a kire méltán büszkék lehetünk, a ki nemesak megközelíti, hanem méltó utóda lesz nagyevű elődeinek a főgondnoki székben s azoknak diszes névsorában annál kiválóbb helyet foglaland el, minél több időre terjed főgondnoksága.

Ezért a midőn ismételten szívem teljességéből a legmelegebben üdvözlém Méltóságodat főgondnoki állásában, kezeimet az égre emelve, kérem a gondviselő Istent, hogy adjon Méltóságodnak erőben és egészségben hosszú életet, mindnyájunknak, szeretett családja, a társadalom, hazánk és egyházunk öröme. Soká éljen!

VI. Elintézett ügyek.

A szeretetteljes tisztelet érzelmeivel fogadta a Zs. Főtanács id. Daniel Gábor ur ő méltóságának levelét, melyben köszönetét fejezte ki tiszteletbeli egyházi főgondnokká történt megválasztásáért. E levélben foglaltak is élénken igazolják azt az egyházunk iránti odaadó szeretetet, a mely ő Méltóságát családi tradícióknál fogva is mindig lelkesítette s a mely 31. évi főgondnoki működését oly kedvessé és tiszteltté tette.

A megüresedett főgondnoki állásra a legnagyobb lelkesedéssel választatott meg egyhangulag Fekete Gábor kir. ítélőtáblai elnök ő Méltósága. Közszeretet, közbizalom hívta el e magas tisztre. Szívből származott székfoglaló beszéde, biztositó munkánk áldásos működésére.

Ozv. dr. Nagy Károlyné, Gombos Sámuel és Bedő Dénes alapítványai örömmel és köszönettel vétettek tudomásul.

A különböző jelentések közül kiemelkedtek a székelykereszturi és tordai gymnáziumok ügyében előterjesztett jelentések, előbbire örömmel mondatott ki, elvileg, 8 osztályúvá kifejlesztése, utóbbira fájó érzéssel határozottatott el, Tordán állami főgymn. felállítása folytán, 1908. 9. tanévtől kezdve megszüntetése.

Örömmel vétetett tudomásul, hogy egyházunk részére 1907 évre 100.000 koronára emeltetett fel az államszegély. Ezzel kap-

esolatban gróf Apponyi A. kultuszminiszter urnak köszönőirat küldetett s egyszersmind felkérte ő Nagyméltósága, hogy az 1848. évi XX. t.-cz. megfelelőleg részesíttessék egyházunk is segélyezésben s az akként nyerendő segély törvénynyel biztosíttassék.

A theolog. tanárok, központi közigazg. tisztviselők fizetés rendezése, pénztárnoki állás újjászervezése, a kolozsvári főgymnáziumnál rendes hittanár állítása, mind fontos eseményét képezték a Zsinatnak.

Sajnálattal vétetett tudomásul, hogy dr. Bedő Albert-féle egyházi beszéd pályázat meddő maradt. Sándor János, Gombos Sámuel kereszturni tanárok több mint 30 évi lelkes buzgósággal folytatott, eredményes munkálkodás után, Kanyaró Ferencz főgymn. tanár, ez a kiváló történetíró pedig betegség okán, érdemeiknek méltányló elismerése mellett végleg nyugalomba bocsáttattak.

Az 1906. évre vonatkozó különböző számadások elfogadtattak és az 1908. évi költségvetések megállapítottak. Örömet keltő, hogy a „közalap“ megingott egyensúlyát, ha rendkívüli események nem lépnek fel akadályozólag, lassanként sikerül helyreállítani.

A belső emberi nyugdíj maximum 1908. évre, teljes szolgálat után 1020 koronában állapított meg.

A különböző tanügyi jelentések megnyugvással vétettek tudomásul. Tanügyi tekintetben eredményesnek ígérkező a gymn. tanárok évi értekezletéről alkotott szabályzat.

A különböző segély-alapokból csaknem 40 000 korona használtatott fel segélyekre. A Berde Mózsza gyümölcsészeti és méhészeti jutalomba 600 kor. osztatott ki.

A különböző választásokból felemlítjük, hogy a kolozsvári főgymnasiumhoz: Kovács Kálmán, a kereszturni gymnasiumhoz: Szentmártoni Kálmán, a tordai gymnasiumhoz: Kemény Gábor és Demeter Dezső alkalmaztattak rendes tanároknak végleges minőségben. Kereszturni igazgatónak: Pap Mózes. Főiskolai könyvtárnoknak: Pálfi Márton, egyházi tanácsosoknak József Lajos és Imreh József választattak meg.

Az idő előrehaladása miatt egy néhány tárgy levétetett a tárgysorozatról, illetve a november hóban tartandó rendkívüli Főtanácsra halasztatott.

V. M.

Bodnár Zsigmond emléke.

I.

Bodnár Zsigmond, nagyhírű tudósunk, önként, saját meggyőződését követve, csatlakozott 1876-ban felekezetünkhöz. A törvényként kihirdetett pápai csatlakozhatatlanság, a képtelenségek e legszörnyebb monstruma, elriasztotta Hatala Péter egyetemi tanárt s Xantus, Szokoly, br. Orbán tudós iróinkat a kath. egyház mostoha kebeléről. Pedig Bodnárt a kaloesai és esztergomi érsek körében papnak nevelték s fel is szentelték. Szerencsére 1870-ben tanárvizsgálatot is tett a magyar nyelv és irodalom, classica-philologia és philosophiából; tehát a legszélesebb körű tárgyakból. 1870-ben a szegedi, 1872-ben a budapesti állami főreáliskolánál alkalmazták. 1873-ban már a magyar irodalom egyetemi magántanára lett.

Az is maradt 34 hosszú éven keresztül. Azért nem léptették elő, mert nem kereste a nagyok barátságát. S leginkább azért, mert feltűnően elitélő kritikai irányt követett előadásaiban s épen nem igyekezett a tárgyalt írónak jó tulajdonságait is kiemelni. Még Balassi Bálintnak is inkább csak hibáival foglalkozott; a XVII. század Széchenyijét, az élete derekán szerencsétlenül elbukott Zrinyit sem igen becsülte.

Fő érdeme marad az, hogy minden író-t közvetlen szemlélet és saját olvasmányai alapján ítélte meg. A siető átnézés azonban néha tévedésekbe ragadta. Melius 1570-ben kétszer kiadott dogmatizáló énekét, a mi irodalmunkban egyetlen a maga nemében, összezürte-zavarta az előszóval s botrányos tartalmat fogott magára az énekre; pedig a „költő“ prózában adta ki a maga gyilkolni kész dühét.

Irodalmunkban legnagyobb irodalomtörténetét önálló felfogásáért sok haszonnal lehet forgatni. Csak a chronológiában nem volt szerencsés. Mesés legendákon növelték képzeletét s ez megzavarta

értelmét az időrend pontos megtartásában. E szempontból bírálta meg folyóiratunk az ő irodalomtörténetének 1-ső kötetét 1893-ban. Bodnár két másik bírálójának, Erdélyi Pálnak és Váczy Jánosnak alaposan megfelelt, de a mi birálatunknak csak ígérte a válaszadást.

A Dávid-egylet budapesti felolvasásaira öreg korában örömet ellátogatott. Az utóbbi években az „Unitár. Egyháznak“ is több ízben küldött felvilágosításokat. Különösen nagyra becsülte s mindenek fölött kiemelte az ő 90-es évek elején fölfedezett nagy törvényét az eszmék s az erkölcsi világ fejlődéséről. Minden haladásnak, visszaesésnek megmondja okát e törvény, — ha beválnék. Nálunk kevésre, külföldön többre becsülték e fölfedezést, melyből mintha Hegel szelleme szólalna meg; de ő Spencerre utal a kiköltött tojásnál. Bodnár több könyvet irt e törvény megerősítésére és felfogása igazolására.

68. évében aug. 24. delén halt el csillaghegyi villájában, hol visszavonulva élt családja körében. A főváros díszsír helyet jelölt ki számára s nagy részvéttel kísérték ki oda aug. 26. án. Ballagi Aladár, Zempléni Árpád, Rombauer Emil és Réti Hugó bucsúztatták el őt kevés szerető barátaitól és sok tisztelő tanítványától.

II.

... Mivel Bodnár 1891 óta új eszmevilág megteremtőjének tartotta magát, érdekes e törvényt itt egy kissé ismertetni. Az actio után reactio következik s ezután az actio csak lassabban haladhat elő. Erre a kaptafára akart fölütni minden tudományt. Az irodalomtörténetnél maga is megpróbálta e törvény alkalmazását.

„Szellemi haladásunk törvénye“ című 1892-ben kiadott művében új törvényét ezzel is illusztrálja:

Az utolsó 400 évben „az új eszme kora 1520—1570“. (Tehát Luthertől az unitarizmus diadaláig.) Az új eszme harmadszori megújulása 1823-ra esik. Ez év is megegyezik nemzeti eposzunk kezdetével, Székely Sándor Hadúrjának feltüntével; de Bodnár a a magyarázattal adós marad.

Csodálatos önbizalommal tölti el őt újnak tartott fölfedezése. Az első ismertetés előszavát e nyilatkozattal végzi: „fölfedezésemmel én emeltem tartós emléket a magyar hazának“. Az aláírt május 15-dike megfejtje e vallomás külső indító okát. A „magyarázatok“ fejezetében így szól: „fölfedezésem átalakítólag hat az összes erkölcsi

tudományokra. Rövid idő alatt egészen új alapon *fogom* és fogják megírni az egyes tudományokat: Ugyanott a 31. lapon: „Örülök, hogy *egy* magyar embernek sikerült fölfedezni az eszmei világ legcsodásabb törvényét; örülök, hogy végre *mi* magyarok járulunk hozzá az emberiség művelődéséhez a legnagyobb és legfenségesebb ideával, a haladás törvényének fölfedezésével. Ha idáig kevés önálló gondolattal gyarapítottuk a művelt emberiség eszme körét, most olyat *hirdetünk*, melynél nagyobbat *képzeln* is *alig tudunk*“ . . .

A pessimizmus némi árnyalata is feltűnik egyik nyilatkozatában: „Igaz, hogy az új eszme apostolai sem fognak megérteni“. De e lemondás csak pillanatig tart. Két levéllel hátrább megint az országos nagy dobót halljuk:

„Az én elméletemről ma már ki merem mondani, hogy mellette szól a történet. (Értsd: az egész történelem). Úgy, hogy új alapra kell építeni az erkölctant, az aesthetikát, a jogot, a nyelvtudományt, a politikai és műveltség-történetet; szóval a szellemi, aesthetikai és erkölcsi tudományokat. El lehet mondani a nagyzás hóbortja nélkül, hogy a mennyire az erkölcsi felülmulja a physikait, annyival fontosabb. (Itt Bodnár a szintén unitárius Newton nyakára ül, ki a physikában új világot teremtő nehézkedés törvényét fedezte föl minden nagyobb reklám nélkül.) Elmondhatni, hogy ily *csodálatos* fölfedezés *szerencséje még senkit* sem ért. (Tehát őt sem.) *Mez* vagyok győződve, hogy 10—20 év múlva a világ minden főiskoláján tanítják és számtalan könyvet írnak mellette és ellene. Különösen ellene, mert soha se mértek nagyobb csapást az orthodoxyára, mint a minőt ez az *elmélet* csap“.

Látni való ezekből, hogy Bodnárunkban, ki a szellem részére a repülő gépet, a tudósok számára a Salamon király bölcsék követ egy szempillantásra megtalálta, sok árnyéka megmaradt a kath. nevelésnek. Emlékezzünk csak vissza a száz évig tiszta elméjű, józan felfogású Brassaira, ki a halála előtti években hálát adott Istennek, hogy őt unitáriusnak engedte születni, mert felfogása így nagyon sok lekötő babonától fölszabadult. Ime a kath. szertartásokat öreg korában is szerető Bodnár még a csodákban való hitét is örökre megtartotta. Mi több, épen vele történt meg a legnagyobb csuda, mint a régi szenteknél, kiknek szűz Mária vagy szent Antal azonsmódulag az egekből megjelent s a legújabb magyar nyelven beszélt vele.

Bodnárt e tekintetben a nagy angol tudós Gibbonhoz lehetne

hasonlítani, ki jóval többet tudott a „történelemből“, mint a mennyit a mi Bodnárunk értett a „magyar történetből“. Abban az egyben hasonlítanak egymáshoz, hogy Gibbon is hitt erősen a csodákban. Ezért lett ő később katolikus, míg Bodnár csak ifjabb korában volt az. Ezért hitt Gibbon is a sok csodák közt abban a legnagyobbban, hogy Róma és benne a pápaság világ végéig fennmarad. Ebben az egyben különbözik tőle az unitáriussá lett Bodnárunk, ki a pápaságot még az ő új törvényével is halálra ítéli. Saját szavaival élve:

„A sok ördögűzésnek (értsd: az ördögökben való hit gerince a kath. és Kálvin orthodox vallásnak) ma már a papok között sincs hitele. Úgy (azaz annyira), hogy a katolikus vallás legfőleg két actiót bír meg, azután összeesik és lassan eltűnik az eszmék világából. Még jó ideig megmarad ugyan (!) a vallásos érzés (vallás nélkül?) de utóbb ez is elenyészik.¹ (Mikor a nappal együtt e világ kiálszik? . . .)

Ime, milyen mindenre kiható képzelet és mindent újjá teremtő erkölcsi eszmék csodálatos jövője előtt halt el véletlenül aug. 24.-én szombaton délben a mi legújabb magyar prófétánk s eltemették 26.-án hétfőn délelőtt az ő neki felajánlott diszes sírjába.

¹ Szellemi haladásunk törvénye. Bpest, 1892. 16. l.

Dr. Kőváry László
(1819—1907).

Erdély s Magyarország történelmének írója, a magyar történelemírás egyik mestere elhunyt.

A XIX. százhoz tartozott, melyben a tárgyias történelemírás nagyot haladt; ahhoz az iskolához, melynek pártokon felülemelkedett álláspontjában leginkább juthat ama tétel igazsága érvényre, hogy: „a történelem a világ ítélőszéke”.

És ő ez areopagon méltó fényes felruházásban jelenik meg: erős elemző és alkotó erő, kiváló értelmi tehetség és formaszépség, a mit a történelemírás magas feladataira hoz és a jeles műveknek egész sorozata, a mit több évtizre terjedő folytonos munkásságból nemzetének hátra hagy.

Erdély történelmét mivel először, de munkásságára a koronát „Magyarország története a nemzetközi helyzet szempontjából“ című művével teszi fel.

Folyóiratunkban a nevezetesebb unitarius családokat örökíti. Műveit tartalmukért és festői leírásaiért olvasni fogják.

S nevét lapjára jegyzi a XIX. száz magyar irodalom történelme.

PÉTERFI D.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

A tordai gymnázium története. Irta e 400 lapra terjedő nagy könyvet a gymnázium igazgatója, *Varga Dénes*; kiadta szép nyomással, csinos és gondos külsővel Fodor Domokos hitrokonunk az ő tordai sajtóján. A könyvet mindjárt elől az iskola legujabb képe díszíti. Belől is több illusztrációja van.

A szerző előszavából megtudjuk a tiz évnél több gyűjtéssel előállított könyv keletkeztének történetét, melynek fő érdeme Varga igazgatót s mellette Fodort, az áldozatkész kiadót illeti és dicséri. A tordai gymnázium és ekklézsia büszke lehet a szép sikerre, melylyel a hazai művelődés előmozdítására negydfél száz éven át tett fáradhatatlan működését minden jóért nemesen áldozni tudó munkás fiai most sok időre megörökítették.

Sok helyet foglalna el a könyv gazdag beltartalmát itt részletesen ismertetni. Az érdeklődőt magára a jó magyar stilussal irt gondos előadásra utasítjuk. Az első lapokon az iskola legrégebbi multját, 9—66. oldalon a sokszor megújult építkezéseket, további száz lapon az iskola vezetését, oktatóit és tanulóit, azután a világi és egyházi hatóság gondos felügyeletét s gyakran ismétlődő áldozatkészségét ismerjük meg a mult emlékeinek leggondosabb felkutatása után irt munkából.

Hogy apró hiányokat s egy-két kisebb tévedést találhatunk benne, az igen természetes. Egy emberélet sem volna elégséges a történelem s különösen a műveltségtörténet terén tökéletes művet alkotni.

Legfeltünőbb része Varga könyvének az alapítványok és adományok gondos felsorolása. Mily nagylelkűek voltak a tordai és aranyosszéki hitrokonok a tanítók és tanítványok fölsegelésében és megjutalmazásában s az iskola-épületek sokszori helyreállításában a háborus, ellenséges pusztító viharok idején . . . Feltünő az alapítók, segélyezők között az asszonyok diszes sora, kik a XVI. századtól kezdve jóságos anyái voltak az iskola szegény diákjainak.

Ha alapítóink nem is lehettek oly bőkezűek, mint a XVII—XVIII. század gazdag kálvinistái számos dús vagyonu főuraikkal, a mieink is nemesen versengtek azokkal e tekintetben is; sőt a mult században felül is multák a testvér-felekezet támogatóit fejedelminek mondható adományaikkal.

A tordai iskolát felsegitők közt Berde, Brassai, Konez János mellett Turi Jobbágy Andrást, a legnagyobbat, tisztelettel említhetjük, ki egész munkás élete összes keresményét hagyta a tordai nevelő-intézetre.¹

Mellette Petrityevith-Horvát Miklós áll egész nemzetsége szokott ős nagylelkűségével, s e kiváló nagyok mellé Torda egyik kegyes angyala, Gyulai Zsófia emelkedett, kinek férje a hazát évszázadok óta életfeláldozásával szolgáló Pápai nemzetségből való főnemes úr volt. Gyulai Zsófia 88 éven keresztül volt Tordán a jótékonyosság mintaképe. Különösen az 1817-iki nagy inségben tünt ki jószívű adományaival, mikor még kincses Kolozsvárunk utczáit is az éhenhalállal holtak hekatombjai borították el. 1825 május 3.-án kelt végrendeletében egész vagyonát a tordai egyház és iskola fölségélyezésére hagyományozta.²

A kath. egyház szentté avatta volna őt angyali kegyességű életéért, mi csak sirját gondoljuk élő kegyelettel s szent emlékét őrizzük hálás szívünkben.

Varga Dénes az alapítványok felszámllása után még az iskolai nevelést és rendtartást, azután az intézet könyvtárait, a tudományt szemléltető elég gazdag gyűjteményeket ismerteti; de ezekről jobb az ő bemutatását magában az iskola lelkesen megírt történetében elolvasni. Mi köszönettel tesszük le kezünkből e minden lehető forrást egybegyűjtött, sok jóra oktató hasznos könyvet, mely nem csupán csak írója tehetségéből, hanem az olvasó közönség buzgó támogatásával is jött létre. (Rórenc.)

(Halhatatlan felfedezések a magyar egyházjog terén.)

„*Egyházjog*, a magyarországi egyházak alkotmánya és közigazgatása. Írta *Kosutány Ignác* II. kiadás Kolozsvár 1904. Stein János bizo-

¹ Születése talán hibásan van Vargától 1745-re téve. 1861-ben 116 éves korában halt volna el? 259 l.

² Nagyobb alapítóink között érdemes fölemlíteni, hogy a kurucz-világ után a tordai egyház és iskola megmentője, Szentiványi Bartók János pap, a laborfalvi Berde-családdal egy közös törzsből származott. Brassainkat is anyja vére, ki solymosi Konez leány volt, tette adakozóvá.

mánya“ cz. műben valószínűleg ősarabusból fordítva olvassuk a következő épületes dolgokat:

20. lapon: Az unitáriusok szerint Krisztus „az időben Isten által Istenné tétetett s azért őt, ki most már örök Isten, imádás illeti meg. (Unitár. Káté 22. l. kérdés: 76., 77., 94. s köv., Katech. Rakow p. 31., 32. etc. 80.)“

22. lapon. „Az unitáriusok azt tanítják, hogy Krisztus természeténél fogva ember s csak az időben lett Isten hatalmának és dicsőségének részese; tehát a teremtő atyával nem egy lényegű. (Rakóvi káté 21. lap 294., 423.) Az unitáriusok azt valják, hogy az ember Jézus a Szentlélektől fogantatva, tehát Isten fiának születve, Istenné lett.“

25. lapon. „A protestansok, unitáriusok szerint — a megigazulás abban áll, hogy Isten Krisztus érdemeiért az ember bűneit megbocsátja.“

Éppen ily alapos értesültséggel szól a nagytudományu tanár úr az 51. lapon „Az unitárius egyház jogforrásai“-ról; a 109. lapon a „Hármas elnökség“-ról; a 110. lapon „A keresztségről; 129. lapon „Az egyházi hatalom“-ról gyártott unitárius fölfogásról.

Az „Unitárius Káté“-ból ezeket nem olvasta; a lengyel *szociálisok* kátéját (De Rakow) a „Magyarországi egyházak“ egyik alapvető symbolikus könyveként szerepelteti; több magyar unitárius kátéről mit sem tud. Hit- és alkotmányi elveinket ferde világításba helyezi; jogforrásainknak állját sem ismeri, pedig magyar nyelven írt forrásokból is elég utmutatást találhatott volna. Miért nem használta ezeket? Talán igen sok világosságot talált bennük?

Alig hiszem, hogy a „Propaganda fidei“ kitarított emberei is különb „szent“ munkát végeznének ferditésekkel, mint e mű szerzője. Bizonyára ő is meg győződve arról, hogy félig-meddig névrokona, a nagy Kossuth nem egy olyszerű unitárius vallásról mondta őszinte meggyőződéssel, hogy: ez lesz a jövő emberiség vallása.

Szerző a római bullákat, dekretumokat mind ismeri és helyesen idézi, mert *római nyelven* vannak írva. Úgy látszik, hogy művének csak úgy remélt halhatatlanságot biztosítani, ha a „Magyar unitárius egyház“-ra vonatkozó adatait is idegenből veszi.

Ajtay János.

KÜLÖNFÉLÉK.

A görög keleti magyarokról Dr. Tóth György dolgozó társunktól irt s előbbi füzetünkben megjelent tanulmányával kapcsolatban dr. Reiner János budapesti egyetemi tanár, m. t. akadémiai tagtól levelet vettünk, melyből arról értesülünk, hogy a görög keleti magyarok egyházi szervezésének nagyfontosságú ügyét az ő elhunyt fivére, dr. Reiner Zsigmond vetette fel először s az ő kezdeményezése következtében indult meg az ügyben most folyó országos mozgalom. Készséggel emlitjük fel dr. Reiner Zsigmondnak lelkes munkásságát és a kezdeményezésben való érdemét és hogy ez ügy támogatására „A keleti vallásu magyar nemzeti egyház szervezése“ czimen a folyó 1907-ik évben tanulmányt adott ki. Dolgozótársunk nem is igényli egyetlen sorában is magának az elsőséget. A mit igényel csak az: hogy tanulmányát még 1906-ban végzett saját kutatások alapján irta és hogy munkájával a dr. Reiner Zsigmond könyve megjelenésekor már készen volt. Dolgozótársunk évek óta foglalkozik a különböző egyházak szervezésének kérdésével s ilyenmü tanulmányaiból részletek már jelentek meg a „Keresztény Magvető“ 1906. évi folyamában és a „Jog“ cz. lapnak csakugyan 1906-iki évfolyamában s szóban levő tanulmánya a „Ker. Magvető“ idei évfolyamában.

A magunk részéről csak örvideni tudunk annak, hogy e körülmény is mennyire igazolja a dr. Reiner Zsigmondtól kezdett ügy fontosságát.

A bostoni nemzetközi szabadelvü vallási congressus september hónapban tartatott meg. A hozzánk érkezett tudósítások szerint a különböző országokból s főképpen Angolországból

sokan voltak jelen; a magyarországi unitariusok részéről Józán Miklós, budapesti lelkész. Eliot elnök üdvözölte a congressus tagjait, s beszédében egyebek között ezeket mondta: „Szabadelvű hit-testvércink! a mi üdvözletünk nem üres formáság. A mi üdvözletünk boldogító emlékekkel és fényes reményekkel teljes. Hogy önöket üdvözöljük, eltávozott nagyjaink szellemét hívjuk elő. Vizsgálják e férfiak pályáját, a kiknek nevei e falakra vannak beírva és úgy fogják találni, hogy őket is ugyanazok az eszmények lelkesítették, melyek e gyülekezetet. Ezek a nevek próféták, költők, államférfiak, tudósok, látnokok formáiba öltöznek, kiket mi szeretünk tisztelni és nekik engedelmeskedni. Ezek a férfiak voltak azok, a kik nem fogadták el azt a hitet, hogy az Isten az ő teremő erejét kimerítette volna; kik nem hagyták el az igaz ügyet azért, mert népszerűtlen volt; a kiknek választott útja: a szabadság, s célja: igazság, testvériség, igazságosság . . . És hogyha a hősöknek e serege beszélni tudna hozzánk, avagy nem azt kérdezné-e, hogy mit mivelünk mi a szabadsággal, melyet ők számunkra kivívtak?

. . . A mi feladatunk tovább adni az elveket és eszményeket, melyeket ők állítottak elénk . . .“

Loyson Hyacinthe a pápa Syllabusáról levelet írt a „Siècle“-nek. Megbotránkozással szól a Syllabusról s arról az egyházzól, melynek tekintélye hamis történelmen és megvesztegetett moralon nyugszik. Loyson Hyacinthe azt mondja: hogy IX. Pius pápa, Syllabusában az ultramontanizmus tanát adta; X. Pius pedig az övében annak a gyakorlatát. Megbélyegzi a mostani püspököket, hogy jogaikat feladják és nem egyebek, csak „látszólagos“ püspökök, mivelhogy elfeledték a galileai próféta tanításait és Pál apostol példáját, ki nek dicsekedése volt az, hogy Péternek ellenállott. Vajha tanulnának legalább a meudoni paptól. Rabelais azt mondotta: „Nem kell a pápismusba esni, mert a pápaság tisztán bálványimádás.“ Loyson Hyacinthe elbeszéli azt is, hogy bizonyosra állítják, hogy Sarto biboros, ki nem akart pápa lenni, a conclaveban szomszédjának azt mondotta: „Electio mea esset ruina Ecclesiae.“ Próféta. Loyson Hyacinthe levelét Genfből írta 1907 szeptember 11.-éről keltezte.

Katholikus atheisták. Soury Jules a „Libre Parole“-hoz intézett levelében azt állítja, hogy Franciaországban létezik egy egyház, mely katolikus atheistákból áll, kik a sacramentumokkal soha se élnek és a dogmák előtt meghajolnak, a nélkül, hogy azo-

kat felfogni igyekeznének. A francia katolikus egyháznak ezek a legelszántabb védclmezői. Katholikusok politikai okokból. Nagyon épületes dolog!

Az unitarismusnak az Alföldön való helyzetéről

Barabás István hódmezővásárhelyi unitarius lelkész tájékoztatást ad egy füzetben. Ismerteti az alföldi unitariusok helyzetét, a nehézségeket, melyekkel a gyülekezeteknek küzdeniök kell. Mint sürgős teendőre mutat arra, hogy a távolabbi szétszórta élő hivek részére körlelkész állíttassék. És a miben fáradhatatlanul munkál, hogy Hódmezővásárhelynek legyen temploma. Kovács József gondnok áldozatai és gazdasági talentuma ezt az ügyet mind közelebb viszik a megvalósulás felé.

Dr. Kőváry László utolsó munkája: Árpád, ősapánk. ezredéves sirjánál. 1907. Kik még a költő ajkáról hallottuk: Hol sirjaink domborulnak, unokáink leborulnak és áldó imádság mellett említik szent neveinket; kiknek bölcsője fölött az első magyar operából: Hunnia nyög letiporva, sírnak a bus magyarok, hangzott; kiknek, mint serdülőknak: Multadban nincs öröm, jövődben nincs remény, imádott szép hazám, miattad vérzem én s kiknek a történetes nyomán, miut ifjunak, az epikusoknál a Zalán futásában megjelent Árpád s a pesti színház megnyitásánál az Árpád ébredésében szinpadra lépett; kik mint férfiak ünnepeltük, mit Árpád szerzett, a haza fenállásának ezredéves országos ünnepét, jövünk, hogy halálának ezredéves fordulója alkalmából valahára föltalált sirodnál áldó imát rebegjünk. Árpád, ősapánk, a töled vett örökségből élünk mai napig. Neked köszönjük temperamentumunkat, nyelvünket, hazánkat. — Mikor Ázsiára, az emberiség bölcsőjére sötétség kezdett borulni s a gondviselés midőn választott népét az egyiptomi fogságból, a turáni fajból, mint legnemesebbet, kivezért: hoztuk már kiképződött nyelvünket, energikus temperamentumunkat, specialis akaratcrónket, providentialis politikai előrelátásunkat, veszélyben páraflan bátorságunkat s ha kell, harczias voltunkat. Mintegy negyven évi vándorlásunkban atyádtól, Álmostól midőn átvetted a vezérletet, vezértársaidal vérszerződést kötöttél, a nemzeted lelkében égő oltárt emeltél a szabadságszeretnek s Európa földére érkezve, hol a nép hitében a földi élet csak siralomvölgy s eszményképe a remeteélet, fölléptetted a férfit, a szabadságszeretetet. — Ősapánk, Árpád, neked köszönjük e szép hazát, melyet nemcsak megszerezteél, de hol eddig ország sem volt, a folyók összefolyása s a Kárpátok övedzése szempontjából egy országgá alakítottad, melyhez hasonló nagy nem volt abban az időben. Pusztaszeren nemzetgyűlést tartva, meggyujtottad a nemzeti eszme fáklyáját Európának, mely aztán minket is fenutartott. Egy családot hagyta hátra, az Árpád-családot, mely nyomdokaidon haladva, tempera-

mentumunkat, nyelvünket, nemzetünket, a hazát számunkra megtartotta. Most e gondviselés után, lánglelkednek itt sirodnál leborulunk áldó imát rebegni, hogy reánk hagyjad honfoglaló őseink erényét, a turáni faj becsületességét, törzsünk emberszeretetét, melyből vendégszeretetünk fakad, mely megsegítette hazánkat, magyarrá tette a hozzánk jött idegeneket; reánk hagyjad a faj-, a nemzet-szeretetet, mely midőn törzsszervezetből nemzetté olvadtunk, a haza földét közössé tette, az öröklést a legszelesebb alapra fektette, mely oly fenséges érzésünket fentartotta, reánk hagyjad szabadságérze-tünket, mely a midőn koronás fejedelmünk nem engedte, hogy a római imperium kötelékét felvegyük s reánk hagyjad a hazaszeretet oly mértékét, mely a haza keleti felében előállította Mátyás király korát, Bocskay akadt, Rákóczi akadt s hol hiszékenységünk leginkább pusztított, a Dunántúl, megszólaltatta *Romlásnak indult hajdan erős magyar* költőjét s a *Hymnus* írója után a *Szózat* íróját s most a tizedik század nemzedéke megértette a Hazádnak rendületlenül légy hive oh magyar refreinjét, hogy itt éljed, hal-nod kell!

Értesítők. I. A kolozsvári unitárius kollégium (papnevelőintézet, áll. segélyezett főgymnázium. elemi iskola) értesítője 1906/907. isk. év XXVIII. évfolyam. Szerkesztette: Dr. Gál Kelemen igazgató, a theologiai részét Dr. Boros György dékán. Rákóczi esztendejében mi lehetne méltóbb megnyitója az értesítőnek, mint a nagyfejedelemtől való megemlékezés. Pálfi Márton sorai valóban méltók a dicső fejedelemlhez. Majd Dr. Boros György dékánnak a papnevelő intézet megnyitó ünnepélyén tartott „Jézus és Krisztus“ értekezlete következik. Ez évben bucsuzott Ferencz József püspök tanári székétől 51 évi kiváló szolgálat után a minden tanárra buzdító szavakban: „Reám nézve a tanárság egész életemben, nem teher, hanem gyönyörűség volt s midőn ez alóli felmentésemet kértem, önmagamat fosztottam meg e gyönyörűségtől“. Az isk. év története közzetkezik. A tanári karban is voltak változások. 1906. decz. 13.-án meghalt Benczédi Gergely a gymnáziumnak nagyrabecsült tanára. Kanyaró Ferencz ideiglenesen nyugalomba vonult, Márkos Albert ideiglenes r. tanárt az egyh. főtanács véglegesítette. Vallási, erkölcsi, fegyelmi- és egészségi állapot általában jónak mondható. Az egri tornaversenynyel kapcsolatosan volt egy tanulmányi kirándulás. Az év folyamán márcz. 5.-én gr. Apponyi Albert vallás- és közokt. minister úr az intézetet meglátogatta. A látottakkal teljesen meg volt elégedve. A kollégium igazgatója gonddal és lelkiismeretesen számol be mindenről, még a tanári karról is. a) A papnevelő intézetnek volt 23 rendes és 3 rendkívüli hallgatója, kik az egyház segélyével az egyetemre is beiratkoztak, hol a philosophiai és paedagogiai előadásokat ez évben is szorgalmasan látogatták. b) A főgymnasiumban volt 330 nyilvános-, 15 magántanuló. Ebből 174 unitárius, 16 ev. ref., 24 ág. ev. 16. r. kath., 2 g. kath., 7 g. kel., 84 izraelita; anyanyelvre nézve 314 magyar, 7 román, 2 német. Sikeres vizsgázott 245, osztályismétlésre utasított 55 tanuló. c) Az elemi iskolában 2 tanító 64 tanulót tanított jó eredménnyel. — **II. A székelykereszturi áll. segélyezett**

VI osztályu gymnasium értesítőjét Sándor János igazg. állította össze. Rákóci emlékének szenteli ez értesítő is első lapjait Barabás Lajos lendületes beszédével, melyet Dr. Szolga Ferencznek „Madarak és fák napja“ cz. hasznos felolvasása követ. Beiratkozott 152 nyilvános, 5 magántanuló; anyanyelv szerint 140 magyar, 3 német, 14 román; vallás szerint 87 unitárius, 33 ev. ref., 16 r. kath., 14 g. kel., 3 ág. ev., 4 izraelita. Szept. 15.-én a főtiszt. püspök úr az intézetet meglátogatta s a látottak felett megelégedését nyilvánította. Az intézet több lelkes adománynyal anyagilag is gyarapodott. Szép jövő előtt áll e nevezetes multú iskolánk. *III. A tordai IV oszt. gymnasium* értesítőjét Varga Dénes igazg. szerkesztette. Beiratott 151 nyilvános-, 1 magántanuló; anyanyelv szerint 122 magyar, 29 román, 1 német; vallás szerint 38 unitárius, 44 ev. ref., 3 ág. ev., 18 r. kath., 15 g. kath., 17 g. kel., 17 izraelita. Sikerrel vizsgázott 124, osztályismétlésre utasított 16. Vallás-erkölcsi állapot általában jó. Az egészségi állapot is kedvező E nagy történelmi multtal bíró intézetünk rövid újraébredése után végleg megszűnik, 1908 aug. 31-ével teljesen az állam kezébe megy át. Midőn ezt egyházi szempontból sajnálattal vesszük tudomásul, az általános kultura szempontjától örömmel üdvözljük a vallás-és közoktatásügyi minister úrnak azon elhatározását, melylyel a vármegyének egy régi óhaját elégitette ki. Bizunk, hogy fennmaradó internátusunk továbbra is ápolni fogja 300 éves multunk hagyományos szellemét és törekvéseit. (t.) — *A dési államilag segélyezett községi polgári leányiskola értesítője.* Közli Kádár József igazgató. A király megkoronáztatásának 40 éves évfordulóján mondott beszéd nyitja meg ez értesítőt, azután meg a kirándulások leírása következik a meglátogatott helyeknek tanulságos történelmi emlékeivel, Kádár igazgatótól. Tanerők száma: 7; tanulóké: 141.

Utolsó lengyel papunk családjának siremléke. Az ó-tordai temető déli felső szögletén, a Martalja felett, találtam diák koromban egy terjedelmes, jól kivehető sírhalmot s fölötte hidasí sárgásszürke homokkőből ölnyi magas sírkövet. A kőemlék homlokát kőkoszoru és kőlevél fonadék díszítette. A kilátás itt e helyről meglepő szép a Dobogó, Tordahasadék és Székelykő felé. Alant az egész város s a Keresztesmező meglátható. A távolban tiszta időben a fogarasi hegláncz. A szép ponton emelkedő siremléken e felirat olvasható:

N. Ajtai Tiszt Kovács Mária asszony
A kolosvári unitária
Lengyel eklésia utolsó papjának
Néhai Tiszt. tudós
Száknovits Isák úrnak
Volt kedves élet-társa
Életének LXXXIII-dik esztend.
Földi részét ide tette le
1826-ban mart. 18-kán.

1827. máj. 15.-én harmadfél éves unokáját, Száknovits Borbárát temette oda Med. Dr. Ns. Aranyosszék physikussa Száknovits István és neje ó-tordai Weress Klára. Pár kétes értékű distichon után, mit nehéz elolvasni, ugyan e sírkövön még e felirat áll:

A bús szülő-szeretet
 Metszett ide egy nevet,
 A második gyermekét,
 Száknovits Klára nevét.
 Őt fedi e sírhalom,
 Miénk a szívfájdalom.

Holt meg
 1835.
 Élte hatodik évében.
 Sz. I. és V. Kl.

Valószínű, hogy az utolsó lengyel unitárius pap fia, Száknovits István doktor is e sírban nyugszik. A kövön nincs neve, mert vele a család is kihalt. Özvegy édes anyjával Kolozsvárról költözött Tordára, hol a Varga-utczában a Rác-, ma Pálffiház szomszédságában épült házuk a mult század végéig fennállott. Száknovits István 1856 előtt halt el. Neje Weress Klára még 1865. ápr. 28-ig el élt. 1856 jul. 16.-án kelt végrendeletében hagyott a tordai gymnasium tanítói fizetésének pótlására 1000 váltó forintot, örökös alapul. 1842 máj. 22.-én egy szép zongorát is adott az iskolának, hogy a diákok az orgonában gyakorolják magukat a zongora segélyével.

K—ó.

Barabásy Ferencz. Marosszéki unitárius nemes családnak volt a sarja, minden jó tulajdonságával a nemességnek. A megyén szolgált mint főjegyző s utóbb mint árvaszéki elnök. Kitünő hivatalnok volt. És buzgó, áldozatkész egyháztanácsos s szülőföldjéhez ragaszkodó. Ott is temették el a családi sírboltba, Szabédon a családtagok, a vidék és a község népe kegyeletes részvéte közt.

Gyászhirek. *Dr. Kőváry László* a M. T. Akadémia s az Erdélyi Irodalmi Társaság tagja, egyháztanácsos, a kolozsvári unitárius főgymnasium felügyelő-gondnoka, történetíró életének 89-ik, boldog házasságának 54-ik évében szeptember 25.-én földi pályafutását bevégezte Kolozsvárt. Az elhunytat közelebről gyászolják hiv élettársa Kőváry Lászlóné, Knausz Johanna; egyetlen élő testvére, Kőváry Endre festő s a Weress és más családok. Kanyaró Ferencz dolgozó társunk nagybátyját vesztette az elköltözöttben. — Ambrus Gergely m. kir. posta- és táv. főtiszt, egyháztanácsost fájdalmas csapás találta fia *Ambrus Gerő* m. kir. posta- és távirda tiszt aug. 27.-én 50 éves korában bekövetkezett halálában. — *Öz. Csulak Dánielné*, Sylveszter Károlina életének 81-ik évében szeptember 26.-án megszűnt élni. Sylveszter György kolozsvári jeles pap és tanárnak volt a leánya. Halálát fájlalják mindenek felett gyermekei: Csulak Etelka, Zimmermann Henrikné, Csulak Berta, Benel Arthurné és Csulak Dávid.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség temploma szükségseire és közalapjára.

(I. közlemény.)

1. A templom szükségseire:

Csegezy László	30 Kor.
Ajtay János	20 „
Sükösd Zsigmond	10 „
Összesen:	60 Kor.

2. A közalapra:

Csegezy László	30 Kor.
Összesen:	30 Kor.

Ez adományokért hálás köszönet! A további adakozást mindkét célra kérjük.

Az egyházközség előljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1907. october hó.

PÉTERFI DÉNES
unitárius pap.

A székelyudvarhelyi unitárius templom építési és berendezési költségeire tett kegyes adományok.

(XVIII. közlemény.)

Vámos Tóth Károly és Buzogány Józsefné gyűjtő ivén: Sz. udvárhelyről Fábíán József 10 K. Dr. Nagy Samuné, Fás Gyula 5—5 K. Máncs György 3 K. Fernengel Gyuláné, Ferenczy Ferencz vendéglős, Kovács Dániel, Jakabfi Lajosné, Fernengel Gyula, Özv. Pálfy Károlyné, Buzogány Józsefné, Tóth Károlyné, Fábíán Ferencz 2—2 K. Lányi Imre, Dr. Macskásy Ignác, Sentpéteri Ferencz, Burnász Sándor, Ernst György, Schmidt, ifj. Ferenczy Ferencz, Szabó Domokos, Pávelkáné, Jaklics György, Szarkáné, Flórián Kristófné, Steinburg Ottóné, Olivashatatlan, Janesó János, Lakatos Tivadar, Csucsi Károly, özv. Gál Jánosné, Rápolti Kárelyné, Schuller János, Magy. Gazd. vásárcsarnok

ell. szöv. Schubert János, Lányi Albert, N. Emil, Dr. Szövényi Lajos, Gábor Zsuzsika, Koncz Jenő, Sterba Ödön, Solymossy Endre. Tamás Balázs, Siegmund József, Pálmay Józsefné, Főritz Frigyes, Almási Lajos (1 K. 20 fill.) Fénya András, Gáspár András. Olvashatatlan, Major Ferencz, Orbán Ferencz, Orbán József 1—1 K. Szabados Ferencz, Szabados István, Vetési József, ifj. Bodrogi György, Salamon Kálmán, 60—60 fill. Alzner Jozefin 70 fill. Katona Imre, Both Gergely, Szakács Sándor, Balázs Károlyné, Fereucz Elekne, Muszka Ferencz, Ferenczi Ferenczné. özv. Szabóné, Nagy Sándor 50—50 fill. özv. Papp Z. Istvánné, Orbán Antalné, Tóth Jula, ifj. Csiky Gergely, Szentpétery Józsefné, Lőrinczi Albert, Gircsis Béláné, Simó Pálné, Racsek József, Barabás J. Orbán J. Vida Gyula, Schaffent Frigyes, Tálai István, Schvarcz Mihály, Orbán Sámelne, Olvashatatlan, Nagy Domokos, Zeszán György, Botos József, Barabás Albert, Daróczi István, Filzné, Valaki, N. N. özv. Máté Sándorné, Márton Dénes, Geréb János, Névtelen, Bodrogi Dénesné, Dávid Lajos, 40—40 fill. Olvashatatlan, Sorbán Endre, Bene Lajos, Pál Lajos, Tordosán Pompilo, Mészáros Zoltán, Retther János, Hauterth Gizella, Kránsz Gusztáv, Klein Gyula, Hankó István, Nyisztor Aron, Biró György, Kovács Albert, Stein Frigyes 30—30 fill. Kádár, Miklós. N. N. Szarka Mariska, Kristóf István, Bodrogi Samu, Németi Gyuláné, Bogácsi Lajos, Stemmer József, Porzsolt József, Korodi István, N. N. Karda Dénes, Kelemen Rezső, N. N. Halinor, Nagy Györgyné, Süler, Szabó Ferencz, Kádár M.-né. Olvashatatlan. Sprenczné 20—20 fill. Kovács Erzsí 12 fill. Olvashatatlan, Gutné, Kelemen L. Sándor, D. Kelemen L.-né, Sándor D.-né, Orbán, Duka, Utas, Bokor András 10—10 fill. Együtt 11 Kor. 22 fill.

Gábor Lenke, Györfi Emma és Papp Erzsí gy.-ivén Sz.-Uevarhelyről :

Novák János 5 K. Varga Pál, Hein Pál 4—4 K. Balló Andrásné 3 K. Szabó Istvánné, Rontsik Sándor, Sente Juli, Tamás Balázs, Ambrus Ferencz, Györfy Lajos 2—2 K. Simó János, Fernengel Frigyes, Györfy Lajos, Kovács Lázár. Szarkáné, Habich Jakabné, özv. Solymossy Pálné, Sándor Ferenczné, Szigety Dénes, Katona Rákhel, özv. Györfy Ferenczné, Bodrogi István, Koszta Marika, Pék Józsefné, Olvashatatlan, Vladár Róza. Papp Dénes, Farczádi Albertné, Sándor Lipótné, Dobai János, Gálffy Endre, Sándor Albert, Ambrus Pálné, Málnásy Agostonné, 1—1 K. Szakács Miklós, 70 fill. Kolumbánné, Ifj. Veress György, Csiki Lőrinczné, özv. Valter Vilmosné, Gotthárd István 60—60 fill., Borbély János, Szabó Mihály, Csiki Dénesné 50—50 fill. Barabás Dénesné, Kassay Albert, Szócs Gergelyné, Dénes Ferencz, Demeter Jánosné, Verestói Dániel, özv. Veres Györgyné, Bodrogi Aronné, Tamás Ferenczné, Ifj. Katona Istvánné, Barabás Dénes, Neményi Vinczéné 40—40 fill. N. N. Ifj. Karsai Gyuláné 30—30 fill. N. N. 24 fill. Orbán Dénes, Bálint Ferencz, Sándor Pál, Magyar György, Sándor Jánosné 20—20 fill. Hegyi Mihály, Barabás Ignác 10—10 fill. Ferencz Györgyné 8 fill. Együtt : 64-92 kor.

A I—XVII. közlemény összege: 16009 K. 11 fill.

E közlemény összege: 176 K. 14 fill.

Összesen: 16185 K. 25 fill.

Úgy a szives gyűjtőknek, mint a kegyes adakozóknak hálás köszönet!
Székely-Udvarhely, 1907 augusztus.

DEÁK LAJOS,
gondnok.

BARABÁS ANDRÁS,
pénztárnok.

VÁRI ALBERT,
elkösz.